

PİR SULTAN BALKANLARDA: OTMAN BABA SÜREĞİNDE PİR SULTAN ABDAL NEFESLERİNİN ANLAMI ÜZERİNE*

Pir Sultan in the Balkans: The Meaning of Pir Sultan Abdal Hymns in the World of Otman Baba

Murat KÜÇÜK**

Öz

Bu makale Pir Sultan Abdal'a ait bir deyişi, soğuk savaşın sona erip sınırların açıldığı yılların ardından Bulgaristan'ın Haskovo şehrinde özgün melodisiyle bir Babai Dedesi'nden dinlemenin tarihsel ve güncel anlamı üzerine düşünmeyi denemektedir. Makalede öncelikli olarak Babailik hakkında yöredeki sözlü bilgi aktarılmış, nefesin derlendiği Dede okura tanıtılmış ve Pir Sultan Abdal nefeslerinin Babai cemlerinde icra yoğunluğu araştırılmıştır. Nefeslerin Anadolu'dan göç katmanlarının izlerini taşıyabileceği düşünülmüş, bu amaçla literatür taramasına gidilerek *Menakıbül Kudsıyye*, *Tevarih-i Al-i Selçuk* ve *Velayetname-i Otman Baba* gibi kronik ve menakıbnameler aracılığıyla gerek Selçuklu gerekse Osmanlı döneminde Türkmenlerin Balkan coğrafyasına geçişlerinin hangi koşullarda ve hangi aralıklarla gerçekleştiği anlaşılmak istenmiştir. Evren-örneklem yöntemiyle erkanda Pir Sultan Abdal'ın ağırlıklı yeri fark edildiğinde nefes giderek simgesel anlam/önem kazanmış, on altıncı asır sonrası Anadolu Aleviliğinin edebi örneklerinin Bulgaristan'da Babailer arasında Bektaşilerle aynı derecede sahiplenilmiş olması, Anadolu'da çoktan tamamlandığı düşünülen bütünleşmenin Balkan coğrafyasında Babai özgünlüğünü koruyarak özel bir biçimde sürmekte olduğu kanaatini doğurmuş ve eser dört katmanlı analiz modeliyle incelenmiştir. Türkiye'de modernleşmenin kaçınılmaz sonuçlarından biri cem ayinlerinde gözlenen birbirine benzeşme sonucu yerel tavır ve ezgilerin unutulması tehlikesidir. Aynı olgu yüzleri doğal olarak, son yirmi yılda Aleviliğin kamusal alanda görünürlüğünün arttığı Türkiye'ye dönük Bulgaristanlı Babai ve Bektaşî toplulukların erkan uygulamaları için de geçerlidir. Zengin bir repertuar oluşturan nefeslerin Haskovo, Deliorman, Dobruca yörelerini içine alan kapsamlı bir projeye kayıt altına alınıp derlenmesi, Babailiğin müzikal mirası, etkileşim ve gelişim safhalarının anlaşılabilmesi bakımından büyük önem taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Pir Sultan Abdal, Babailer, Sarı Saltık, Otman Baba, Bulgaristan.

Abstract

This article attempts to reflect on the historical and contemporary meaning of listening to a hymn by Pir Sultan Abdal, in a melody typical of a Babai Dede from Haskovo, Bulgaria, at the end of the cold war and the opening of the borders. The article, first of all, compiles the oral history about the local version of Babatism and introduces the Dede, whose hymn was compiled, to the reader. Also, it investigates the plaque and intensity of Pir Sultan Abdal's hymns in Babai rituals. Assuming that the hymns could bear the traces of the migration layers from Anatolia, the article embarks on a literature review, using mainly chronicles and menakıbnames such as *Menakıbül Kudsıyye*, *Tevarih-i Al-i Selçuk* and *Velayetname-i Otman Baba*, to understand the conditions and intervals of the transition of the Turkmens to the Balkan territories during both the Seljuk and Ottoman periods.

When the predominant place of Pir Sultan Abdal in the early days was recognized by the universe-sampling method, the hymn gained symbolic importance. Although the literary examples of

* Geliş Tarihi: 28.03.2021, Kabul Tarihi: 05.06.2021. DOI: 10.34189/hbv.101.003

** Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Alevi Bektaşî Kültürü Anabilim Dalı, Ankara/Türkiye, murat.kucuk@hbv.edu.tr, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4049-5979>

Anatolian Alevism after the sixteenth century were equally embraced by Babais and Bektashis, their merging, which is thought to have long been completed in Anatolia, did not occur in the same way in the Balkans. In conclusion, the specific Babai tradition has been preserved which is analysed with a four-stage analysis model.

One of the inevitable consequences of modernization in Turkey is an alignment in cem rituals that bear the danger of losing local expressions and melodies. This danger applies also to Balkan Babai and Bektashi rituals, as they turn their faces naturally towards Turkey, where in the past two decades Alevism has been experiencing increased visibility in the public sphere. It is therefore of utmost importance that a project of recording and compilation is put in place to save the rich repertoire of hymns, especially from the regions of Haskovo, Deliorman and Dobruja. This will help understanding and preserving the musical heritage of Babai tradition and its interaction and development stages.

Keywords: Pir Sultan Abdal, Babais, Sarı Saltık, Otman Baba, Bulgaria.

Giriş

Alanda elde edilen sözlü bilgi ilk kez 1998 yılında Cem Dergisi adına Bulgaristan'ın Haskovo şehriyle Deliorman-Dobruca yörelerine gerçekleştirilen geziyle sağlanmıştır. Pir Sultan Abdal'a ait "Gelin Yiyelim İçelim/Bu Güzellik Geçer Birgün" adlı nefes gezi sırasında Haskovo şehrinde, Babai geleneğinin son temsilcilerinden rahmetli Hasan Asarlı Dede'den (1941-2005) derlenmiştir.¹ Hasan Dede'nin Haskovo'nun Makedon Mahallesi'ndeki evinde iki gün süren konukluk esnasında Tekke Köyü'nde bulunan Otman Baba Türbesi ziyaret edilmiş detaylı bilgi alınmıştır. Bu ilk ziyaretten yaklaşık on yıl sonra Balkanlarda Bektaşiliği konu edinen *Bir Nefes Balkan* (2009-TRT) adlı belgesel vesilesiyle bölgeye ikinci bir gezi imkânı bulunduğu, daha evvel ulaşılamayan türbe ve yerleşimler ziyaret edilmiş, inanç önderleriyle söyleşiler yapılmış, tamamlayıcı sorularla bilgi boşlukları giderilmeye çalışılmıştır. Her iki ziyarette gerçekleştirilen görüşmelerde Hasan Dede; Otman Baba'nın Horasan'dan gelen büyük bir evliya olduğunu, Dobruca'da türbesi bulunan Akyazılı Sultan'ı yetiştirdiğini, Akyazılı Sultan'ın da Deliorman yöresinin meşhur evliyası Demir Baba'yı yetiştirdiğini, dolayısıyla her ikisinin Otman Baba'ya bağlı olduğunu anlatmıştır. Otman Baba'nın Balkanlarda Babailerin en büyük piri olduğunu önemle vurgulamış, kendisinin de Babai olduğunu açıkça belirtmiştir (K1, Kişisel Görüşme, 12 Kasım 1998).

Doksanlı yıllarda bu bilgi bizim için oldukça şaşırtıcıydı. Babailer Ahmet

1 Yıllar sonra makale vesilesiyle kendisini arayıp görüştüğümüz Anabacı Mücevher Asarlı, Rahmetli Hasan Asarlı'yı Hasan Baba olarak yad ettiğimizde, Babailerde, cem yapıp muhabbet yürüten post sahiplerine "dede" denildiğini, "baba" tanımının Bektaşilerin etkisiyle son yıllarda yaygınlaştığını belirtti. "Önceden hep dede derdik, şimdilerde babaya çevirdik" diyen Anabacı Asarlı, 1980 yılında Otman Baba Türbesinde Hasan Asarlı'nın posta oturma ayin-i cemine "dede dikme muhabbeti" denildiğini özellikle vurguladı ve Haskovo yöresinden ayine katılan post sahiplerinin tamamını, en başta "başdede" olmak üzere "dedeler" olarak andı. 2009 yılında TRT için hazırladığımız *Bir Nefes Balkan* adlı belgeselin çekimleri sırasında Kırcova'da söyleşme olanağı olduğumuz Sadullah Hayrullah da bizlere kendisini "dede" olarak tanıtmış, "Kırcova yöresi başdedesiyim" ifadesini kullanmıştı. Hayrullah'ın verdiği bilgiye göre, Babailerin yaşadığı her yörenin bir başdedesi vardır ve o yörede cem-cemaat yürüten dedeler bu başdedeye bağlıdırlar. (K.K-3) Halen Çorlu'da ikamet eden Haskovo Alan Mahalle doğumlu Zakir Burhan Dereli de babailerde 'dede' tanımının kullanıldığını belirtmektedir. (K.K-4) Biz de makalemizde buna uygun olarak 'dede' ifadesini kullandık, ancak okuyucu bu tanımlamanın Anadolu Alevilerinde olduğu gibi "Evlad-ı Resul" olma halini içermediğini, Babailerde 'dede'nin topluluğun seçimi ve 'başdede'nin onayı ile posta oturduğuna hatırdı tutmalıdır.

Yaşar Ocak'ın, İsmail E. Erünsal ile birlikte yayına hazırladıkları Elvan Çelebi'ye ait *Menakıbu'l Kudsiyye Fi Menasibi'l Ünsiyye*' adlı eserden² ve Ocak'ın *Babailer İsyanı* adlı yayınlanmış doktora çalışmasından biliyorduk. Babailik 13. yüzyıl Selçuklu dünyasında yaşanmış köylü ayaklanmasıyla birlikte anılan tasavvufi bir inanç akımıydı ve bildiğimiz kadarıyla çoktan söntüp gitmişti. Oysa Hasan Dede bize kendisinin Babai olduğunu söylüyordu. Verdiği bilgiye göre Haskovo merkezde ve çevre köyler Koçaşlı, Karamanlar, Güveçler, Babalar, Paşaköy, Beyköy, Tekke Köyü, Eski Zağra Köyü, Alan Mahallesi ve Dede Mahallesi'nde; ayrıca komşu il Kırcaali'nin Haskovo'ya yakın Babalar, Karalar köylerinde Babailer yaşamaktaydı. Bu iki il dışında ülkenin kuzeyinde bulunan Deliorman ve Dobruca yörelerinde de çok sayıda Babai yerleşimi mevcuttu.

Hasan Dede'nin verdiği bilgiye göre Haskovo'da Babailer'den başka, yakın komşuluk ilişkileri içerisinde yüzyıllardır yan yana durdukları Bektaşî topluluklar da yaşamaktaydı. Ancak Bektaşîler Otman Baba'ya değil, Rodop Dağları'nda, Kırcaali'ye yaklaşık yetmiş kilometre uzaklıkta bulunan Mandacı Köyü'nde Elmalı Baba Dergâhı'na (nam-ı diğer Ebu'l-Vefa Sultan) bağlıydılar. Ebu'l-Vefa Sultan'ın tarikat silsilesi Rodopların Akdenize bakan güney kısmında Yunanistan'ın Dimetoka şehrine bağlı Ruşenler Köyü yakınlarındaki Seyit Ali Sultan'a, oradan da Hacı Bektaş Veli'ye ulaşıyordu. Her iki toplulukta da müsahiplik uygulaması yoktu. 'Müsahipli' olarak adlandırılan üçüncü bir topluluk daha vardı ki onlar da Bektaşîler gibi Seyit Ali Sultan Dergâhı'na bağlıydılar. Babailer yörede yaşayan Bektaşî ve 'Müsahipli' komşularıyla çok yakın bağlara sahip olmakla beraber kendilerini onlardan ayrı tanımlıyorlardı. Hasan Dede'ye aralarındaki farkı sorduğumuzda; "Biz Baba İlyas'tan el almışız, onlar Hacı Bektaş'tan" diyerek açıklamıştı basitçe. Babai hareketinin en önemli tarihi şahsiyeti Baba İlyas'ın adı toplumsal hafızada hala yaşıyordu ve cemleri cemaatleri ayırıyordu. Kırcaali Yöresi Başdedesi Sadullah Hayrullah da *Bir Nefes Balkan* için kendisiyle yaptığımız söyleşide³ Baba İlyas adını ısrarla vurgulamaktaydı:

"Horasan'dan kalkıp Ahmed Yesevi'nin öğrencileri olan Baba İlyas, Baba İshak Babailiği Anadolu'ya yerleştirenlerdir ki onlardan yüz elli sene sonradır Bektaşîliğin gelmesi. İlyas Baba'nın vefatından sonra, bu yolu yürütücülerin azalmasından sonra, Hünkâr Hacı Bektaş Veli'nin gelişi Babai kolunu ortadan kaldırma değil de onun bir yeniliği olarak, kendisi çok mübarek bir evliya olduğundan dolayı, Hacı Bektaş namını andırabilme maksadı ile oraların Alevi kısmı Babailiği bir tarafa atmadan, yanı sıra Bektaşî ismini vermişler. Asıl Bektaşîlikten önce hem Anadolu'ya yerleşen, hem Rumeli'ye Balkanlara yerleşen Babailiktir" (K2, Çekim Görüşmesi, 16 Mayıs 2009).

Kırcaali'nin Mestanlı ilçesine bağlı Mandacı Köyü'nde Elmalı Baba Dergâhı Postnişini Bektaşî Baba'sı Mehmed Ali Selmanoğlu da: "Babailer evveli gelme! Biz Hacı Bektaş'tan el alma, onlar Baba İlyas'tan!" diyerek, bir bakıma onaylıyordu Babai dostlarını (K3, Çekim Görüşmesi, 18 Mayıs 2009). Hasan Dede'nin anlattığına

² Elvan Çelebi', *Menakıbu'l Kudsiyye Fi Menasibi'l Ünsiyye* (Baba İlyas Horasani ve Sülalesinin Menkabevi Tarihi) İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1984.

³ Bir Nefes Balkan TRT 2009, 3. Bölüm: <https://www.dailymotion.com/video/xnf9hp>

göre Babailer yedi erkânlı, Bektaşiler on iki erkânlı idiler. Bunun tam olarak ne anlama geldiğini sorduğumuzda erkân ile kastedilenin cemde yapılan hizmetler, yani post makamları olduğu söylendi. Her hizmet bir erkan olarak tanımlanıyordu ve Babai cemlerinde yedi erkan yani yedi hizmet yürütülmekteydi. Bunlar sırasıyla Dede, Zakir, Aşçı, Saki, Pervane, Süpürgeci, Kapıcı hizmetleriydi. Zakir'e "İmam Cafer" veya "İmam Cafer Postu" da deniliyordu.⁴ Hasan Dede Babai erkânının neden yedi hizmet üzerine kurulduğunu sorduğumuzda, "Baba İlyas zamanında öyleymiş" diyerek açıklamıştı. Otman Baba'nın türbesi yedi köşeliydi ve tacı da yedi terkliydi.

Babailerdeki yedi vurgusu bize önemli görünmekte çünkü belki de bu şekilde gerek Safevi Hanedanı'nın on iki imamcı inanç doktrininden gerekse Osmanlı Devleti'nin Balım Sultan ile mukabele ettiği on iki imamcı Bektaşilikten evvel Anadolu'da yaygın kalenderi, haydari geleneğe bağlı topluluklarda yedi sayısının kutsallığını temel alan bir inanç sisteminin muhafaza edilmiş arkaik hali gün ışığına çıkmaktadır.⁵ Hasan Dede'nin anlattıklarına göre cem erkânı Bektaşilerce daha da 4 Mehmet Ersal, "Şüceaddin Veli Ocağı: Balkan Aleviliğindeki Yeri, Rolü ve Önemi" başlıklı makalesinde, Yağmur Say'ın, İrene Melikoff'a da atıfta bulunarak "Babai zümrenin yedi erkanlı olduğunu" belirttiğini, ancak kendisinin Babai topluluklara ait birbirinden farklı cem ritüellerini kayıt altına alırken böyle bir duruma rastlamadığını, Babailerin cemlerini on iki erkan üzere yürüttüklerini ifade etmektedir. Bu tespit erkanların benzeşmesi yönünde yaşanan değişimin hızını ve gücünü göstermek bakımından önemli bir gözlemdir. Ersal'ın belirlemesine göre Bulgaristan Aleviliği'nde yedi post kavramı sadece Ali Koçlu topluluğunda görülmektedir. Bkz. Ersal, Mehmet. Şüceaddin Veli Ocağı: Balkan Aleviliğindeki Yeri, Rolü ve Önemi. Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi. 2012. S: 218. Ayrıca Ersal'ın verdiği referansların karşılaştırması için bkz. Say, Yağmur. (2010). Kalenderi, Alevi ve Bektaşî Kültünde Önemli Bir Alp-Eren Gazi Şucâ'eddin Veli (Sultan Varlığı) ve Velâyetnamesi. Ankara: Eskişehir Valiliği Yayınları. Melikoff, İrene (1999). Hacı Bektaş Efsanesinden Gerçeğe. İstanbul: Cumhuriyet Kitapları. Biz bu çalışmayı okuyunca Haskovo'lu Babailere başvurup bir kez daha sorduk. Mücevher Asarlı yedi erkanlı olduklarını, cemlerin yedi hizmet üzere yapıldığını yineledi. Asarlı yedi hizmeti eşi Hasan Asarlı'dan ufak bir farklılıkla; Dede, İmam Cafer (Zakir), Aşçı Baba, Çerağcı Baba, Pervane Baba, Kapıcı Baba, Süpürgeci şeklinde sıraladı. Zakir Burhan Dereli de yedi erkanlı olduklarını teyid etti ve hizmetleri; Dede, Zakir, Aşçı Baba, Saki, Çerağcı, Kapıcı ve Pervane şeklinde sıraladı. Dereli ayrıca, yedi hizmeti tanımlayan bir nefesin cemlerde öteden beri söylendiğini belirtti. Kendi elyazısı ile tuttuğu nefes defterinden fotoğrafını çekip yolladığı nefesin sözleri şöyle: "Babamız bize buyurur/Aşçı Baba'mız doyurur/Saki demini çevirir/Aşk olsun için canlara//Bir baba vardır çerağ yakar/Onun işi ona bakar/Cümlemize birden çakar/Aşk olsun yakan kardaşa//Zakir derler vardır bir baba/Kuran okur sesi kaba/Cümlesi kalkar semaha/Aşk olsun dönen canlara//Bir baba vardır kapıcı/Sanırın gönül yakıcı/Cümlemiz girip çıkıcı/Aşksolun giren canlara//Bir baba vardır pervane/Kırda gezer divane/Muhabbet ondadır bilene/Aşk olsun bilen canlara//Şah Sultan'ım elleriyle/Kuran söyler dilleriyle/Ab-ı hayat gölleriyle/Aşk olsun için canlara." Babai erkânında 'yedi hizmet' vurgusu sabit olmakla birlikte, hizmetler yöreden yöreye farklı tertip edilebilmektedir. İstanbul'da yaşayan Deliorman Babailerinden Hakkı Saygı yedi hizmeti şu şekilde sıralıyor: Aşçı Baba, Saki Baba, Zakir Baba, Kapıcı Baba, Pervane Baba, Süpürgeci Bacı, Leğender Bacı. Şeyh Safi Buyruğu ve Rumeli Babagan (Bektaşî) Erkanları. Saygı Yayınları, İstanbul, 1996, s: 187. 5 Babailerde ve özellikle de Otman Baba Velâyetnamesi'nde yedi sembolizmine değinen Güray ve Tekin, yedi sayısını atfedilen kutsallığın eski Anadolu ve Mezopotamya uygarlıklarında dünyanın yaratılışıyla ilgili söylencelerde rastlanan yedi tanrı veya yedi melek inancına uzanabileceğini işaret etmektedir. Tanrı tarafından yedi varlığın yaratılmasının ve dünyanın korunması için gerekli gücün onlara devredilmesinin İran, Ezidi ve Mezopotamya-Anadolu kozmogonisinin ortak kaynaklarından olduğunu belirten Güray-Tekin, Otman Baba geleneğinde yer alan "abdal" deyiminin, Akad mitolojisindeki "abkallu" ve Sümer mitolojisindeki "abgal" kavramına benzerliğine dikkatimizi çeker. Abgal yedi tanrı veya yedi bilgeyi temsil etmektedir. "Abgal" veya "apkallu", tanrılardan, özellikle de sanat ve müziğin Tanrısı Enki'den devredilen mistik güçleriyle doğayı kontrol edebilir. Bu karakterler, abdalların yaptığı gibi diğer kutsal karakterlere dönüşebilirler. Ankara'da Abdalın Rum topluluların eski yerleşimlerinden Karasar yöresinde gözlenen yediler semahının, Abgal veya Apkallu geleneğine uzanan kadim kozmogoninin ardılları olarak gözlemlenebileceğini belirten Güray-Tekin, yedi melek, yedi gezegen ve yedi makam bağlantılarına ortaçağ Ahi loncaları zikir performanslarında da rastlandığına dikkat çekmektedir.

geliştirilmiş ve Balım Sultan zamanında on iki hizmetli olmuştur. “Biz Balkanlara Bektaşilerden evvel geldiğimizden, bildiğimiz gibi devam etmişiz” diyen Hasan Dede, Baba İlyas’ın nefesleri olup olmadığını sorduğumuzda “yok” yanıtını vermişti. “Ulaşmamış bize kadar!”

Cemlerde en çok hangi ozanların nefeslerini söylersiniz diye sorduğumuzda ise “Pir Sultan” demişti hiç düşünmeden. Sonra bağlamayı eline almış ve hafif bir ritim tutarak Pir Sultan Abdal’dan “Gelin yiyelim içelim/Bu güzellik geçer bir gün” diye başlayan nefesi söylemeye başlamıştı. Türkiye’de dinlemeye alışık olduğumuz deyiş formundan farklı bir ezgi yapısına sahipti nefes ve doğal olarak hemen şu soruyu akla getirmekteydi. Pir Sultan Abdal, Babai cemlerine ne zaman dahil olmuştu ve nefesteki ezgisel farklılık nasıl yorumlanmalıydı? Pir Sultan nefeslerinin cemlerde hangi sıklıkla icra edildiğini merak ediyorduk ancak ıkrarlı olmadığımız için ceme katılma imkanımız yoktu. Hasan Dede önceki yıllarda yapılmış bir bant kaydını dinleyebileceğimizi söyledi. Bantı getirip dinletti ve üzerinden teybimize bir kayıt alıp tekrar kendisine iade ettik.

Yıllarca arşivimizde duran bu kayıt, makalede evren ve örneklem metodu çerçevesinde çalışmamızın veri örneklemleri olarak değerlendirilmiştir. Araştırmanın genel evreni Babailerin Güney Bulgaristan’da yaşadığı Haskovo ve Kırcaali illerinin yanı sıra asıl tarihsel yerleşim alanları olarak öne çıkan ülkenin kuzeyindeki Deliorman ve Dobruca bölgelerini kapsamaktadır. Sarı Saltık’ın asıl mezarının yer aldığı Babadağ yöresi başta olmak üzere Dobruca’nın Romanya sınırları içerisinde kalan kısmı *genel evrenin* ayrılmaz bir parçasıdır ancak çalışma evreni Haskovo ile sınırlı tutulmuş, coğrafi yakınlık dolayısıyla kısmen Kırcaali’ye değinilmiştir. Çalışma evreninin tamamını değerlendirebilmek dahi başlı başına yetkin bir projelendirme ve uygulama gerektirdiğinden, başlangıç niteliğindeki bu çalışmada alandan veri örneklem alma yoluna gidilmiştir.

Evren ve örneklem metodunda örneklem oluştururken farklı yöntemlere başvurulmaktadır. Biz bu yöntemler içerisinde, yerel ölçekteki deyiş ve semah evrenini güvenilir şekilde temsil edeceğini düşündüğümüz olasılık dışı örnekleme yöntemlerinden monografik örnekleme (Ural, Kılıç, 2010, 43) esas aldık. Örneklem için değerlendirmeye aldığımız kayıt yedi nefes içermekte ve Haskovo’da olağan bir cemde gerçekleştirildiğinden, incelemeyi amaçladığımız evreni doğru anlayabilmek adına ihtiyaç duyduğumuz karakteristik özellikleri ihtiva etmektedir.

Kayıt baştan sona dinlendiğinde Pir Sultan Abdal’a ait nefeslerin yoğunluğu hemen farkedilmektedir. Şah Hatayi ve Seyyid Nesimi’ye ait olduğunu bildiğimiz iki nefesin dahi Pir Sultan mahlasıyla icra edildiği görülmektedir. Bu olgu yüzlerce yıl sözlü olarak nesilden nesile aktarılan nefeslerin, deyim yerindeyse birbirleriyle

Cenk Güray, Ezgi Tekin Arıcı, “Conceiving The Medieval Ottoman Music Culture Through Legendary Narratives, Orta Çağ Osmanlı Müzik Kültürünü Menakıpnâmeler Aracılığıyla Tahayyül Etmek”, Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, sayı 96. 2020, s:40-41. Yedili sembolizminin kökenlerine etraflı değerlendirme için bkz. A. Yaşar Ocak, Sarı Saltık. S:98-99.

kaynaştırıldığı ihtimalini akla getirmektedir. Yörenin zakirleri muhtemelen, kendilerinden önce cem hizmeti yürütmüş yaşlı zakirlerden bu şekilde duymuş veya irticalen çalıp söylerken pek çok nefeste kullanılan Şah Sultan mahlasını bu örneklerde Seyyid Nesimi veya Koyun Baba yerine ikame etmiş olmalıdırlar.

Bu küçük karışıklık bize tek bir örnekleme yetinmememiz gerektiğini düşündürmüş, Haskovo'daki cem ortamı tekrar yaratılamayacağından ikinci bir örneklem kümesi oluşturmaya karar verilmiştir. Bu amaçla, Haskovo'da doğup büyümüş halen Çorlu'da yaşayan Zakir Burhan Dereli'den yardım istenmiştir. Kendisinden, gençlik yıllarında Haskovo'daki cemlerde sıkça okunan yedi nefesi sıralaması rica edilmiştir. Bunu yaparken elimizdeki ilk örnekleme yer alan nefeslerin içeriğinden söz edilmemiştir. Böylece Hasan Asarlı Dede'den edinilen kayıt ve Zakir Burhan Dereli'nin gönderdiği nefeslerle birbirinden bağımsız iki ayrı örneklem grubu elde edilmiştir. Her iki örneklem grubunda yer alan nefeslerin sözleri ekler bölümünde verilmiştir.

1. Örneklem Gruplarında Yer Alan Nefeslerin Tasnifi ve Temel Sorular

Hasan Asarlı'nın bize ulaştırdığı kayıttan oluşan ilk örneklem grubunda sırasıyla; “Öksüz oğlan idim geldim Şah'ıma”, “Açıldı cennet kapısı”, “Bir anabacıylan bir müslüm baci”, “Kible tarafından bir yıldız doğdu”, “Uğruma bir çığır geldi”, “Ben bu sabah pire vardım”, “Baharın geldiğin nerden bileyim” adlı nefesler yer almaktadır. Nefeslerden ilk beşi Pir Sultan Abdal'a aittir. “Ben bu sabah pire vardım” adlı nefes Seyyid Nesimi'ye, “Baharın geldiğin nerden bileyim” adlı nefes ise Virani'ye ait olmakla beraber kayıt da her ikisi de Şah Sultan ve Pir Sultan mahlasıyla seslendirilmiştir.

Burhan Dereli'nin sıralamasında yer alan, ikinci örneklem grubundaki nefeslerin ilki “Otman Baba dergahının canları” adlı Kenzim Abdal'a ait eserdir. Kenzim Abdal on dokuzuncu yüzyılda yaşamış bir saz şairidir. Dereli bu nefesin, Babai cemlerinde ve muhabbetlerinde mutlaka söylendiğini belirtmektedir (K4, Kişisel Görüşme, 28 Mart 2021). “Allahu ekber dedim kurbanı kestim” adlı ikinci nefesin mahlası Şah Sultan'dır. Öyle anlaşılıyor ki Şah Sultan mahlası Bulgaristan Alevilerinde, sahibi unutulmuş veya zamanla anonimleşmiş nefeslerde bir ikame olarak öteden beri kullanılmaktadır. Dereli bu nefesi 2012 yılında 98 yaşında vefat eden babaannesinden dinlediğini, yöreye ait olduğunu, kurban nefesi olarak ikrar cemlerinde söylendiğini belirtmiştir. Üçüncü nefes: “A benim sarı tamburam” veya Türkiye'de bilinen haliyle “Ey benim sarı tanburam” Pir Sultan Abdal'a aittir. Aynı şekilde “Erenler ceminde kırklar deminde” adlı dördüncü ve “Kible tarafından bir yıldız doğdu” adlı beşinci nefes de Pir Sultan Abdal'a aittir. Altıncı nefes “Bizim içtiğimiz dolu” Koyun Baba'ya⁶, yedinci nefes “Sordum sarı çiğdeme” yine Pir Sultan Abdal'a aittir.

6 Koyun Baba, tıpkı Otman Baba gibi 15. yüzyılda yaşamış bir kalenteri dervişidir. Horasan'da doğmuş, Medine ve Kербela'yı ziyaret ederek Anadolu'ya gelmiş Bursa dolaylarında yine Otman Baba gibi çobanlık yapmış, Balkanlarda bulunmuş daha sonra Çorum'un Osmancık ilçesinde Arafat Tepe'ye yerleşip müridlerini yetiştirmiştir. Velayetname-i Otman Baba'da anlatılan menkıbeye göre Koyun Baba Otman Baba'yı sırtına alarak denizi geçirmiş, onun Rumeline geçişine yardımcı olmuş, topuğu dahi islanmamıştır. Koyun Baba'nın Otman Baba ile bağlantısı ve Velayetname-i Koyun Baba Sultan hakkında daha fazla bilgi için bkz. Ahmet Taşğın, Horasan'dan

Birbirinden bağımsız oluşturulan iki örnekleme de Pir Sultan Abdal nefesleri ağırlıklıdır. Otman Baba'yı referans alan iki nefes dışında diğerleri Pir Sultan Abdal, Şah Hatayi, Seyyid Nesimi ve Koyun Baba'ya ait Anadolu kaynaklı eserlerdir. Bu tespitin ardından sorularımızı şu şekilde netleştirebiliriz. Başta Pir Sultan Abdal olmak üzere Anadolu kaynaklı nefesler, ilk kez Selçuklu döneminde Balkanlara geçtiği bilinen Babai toplulukların inanç evrenine nasıl ve hangi dönemlerde girmiş olabilir? Bu nefesler farklı göç katmanlarının izleri olarak okunabilir mi? Babailerin Bektaşilerle veya daha doğru ve genel bir ifadeyle sonraki yüzyıllarda göçlerle gelen Alevi topluluklarla etkileşimi nasıl bir seyir izlemiştir? Bulgaristan Babailerinin kendilerini bugün de ayrı tanımlamalarının nedenleri nelerdir ve Babailiğin Bektaşilik içerisinde henüz erimemiş oluşu onun inanç özelliklerini anlayabilmek bakımından bize ne tür olanaklar sunmaktadır? Bu ve benzeri sorularla yazılı kaynaklara ve yöre insanının ortak belleğine başvurduğumuzda hangi bilgilere ulaşabiliriz?

2. Kaynak Kişi Hasan Asarlı'nın Kısa Biyografisi

Hasan Asarlı, doğumunda ona verilen gerçek adıyla Hasan Beyrul Şerif, 1941 yılında Haskovo'ya bağlı Güveçler Köyü'nde, tıpkı Otman Baba'nın adaklık kurban toplayan abdalları gibi yakın tarihlere dek koyun besiciliği yapan ve Babai geleneğine bağlı yaşayan bir ailede dünyaya geldi. Şerif dedesinin de adıydı ve muhtemelen, Otman Baba'nın Velayetname'de 'ben oyum' dediği Sarı Saltık Erenler'in, Saltukname'de sık sık geçen evlad-ı resullüğüne delil Şerif (Demir - Erdem, 2007, 40) lakabından yadigâr idi.

Hasan Beyrul Şerif altı yaşındayken annesini yitirdi. Babası tekrar evlenince aile Haskovo'ya yerleşti. Şerif yedi yıllık Türk mektebine yazıldı ve ilköğretim hayatı bu şehirde başladı. O yıllarda Bulgaristan Devleti tarafından Türk azınlığa anadilde eğitim imkânı sağlanmaktaydı. Mektepte matematik, geometri, coğrafya, fizik ve diğer bütün dersler Türkçe verilir, yanı sıra Bulgarca öğretilirdi. Eşi Mücevher Asarlı (Doğumunda Mücevher Salih Mustafa) Anabacı ile bu okulda tanıştı. Sosyal medya hesabından bulup ulaştığımız Anabacı o yılları şöyle anlatıyor:

“Türk mektepleri serbestti o zaman. Haskovo'daki mektep şehir merkezinde Eski Cami avlusuna bitişikti. Mustafa Suphi Kiraathanesi derlerdi. Yedi yıllık temel öğretim okulu olmanın yanı sıra gençlerin bulunduğu bir kültür merkeziydi. Türkçe türküler öğretilir, halk dansları, vals, tango, rumba oynanırdı. Düşmanlık yoktu o zamanlar kardaş gibiydik” (K5, Kişisel Görüşme, 24 Mart 2021).

Hatta Anabacı'nın anlattığına göre Türk mektebi mezunlarına pozitif ayrımcılık yapıp kolaylık gösterilir, sözgelimi Bulgarlar ebelik ve hemşirelik okuluna 11. sınıftan sonra girerken Türk mektebi mezunlarının 8. sınıfı bitirdikten sonra bu okullara girebilmelerine imkân sağlanmış. Hasan Beyrul Şerif Okulu bitirdikten sonra 15 yaşında börekçi fırınına çirak olarak girmiş. Bir alt sınıfa devam eden Mücevher Hanım ertesi yıl mezun olmuş ve Terzilik Mektebi'ne gidip iki yıl Balkanlara Ulaşan Eren, Koyun Baba, Çizgi Yayınları, Konya, 2017.

daha okuyarak diploma almış. O terzilik yaparken Hasan Beyrul Şerif askerliğini tamamlamış ve 1963 yılında evlenmişler. Mücevher Hanım evlendikten sonra terziliği bırakmış, geliri daha iyi olduğundan eşinin yanına börekçi fırınına girmiş. 1966'da ilk çocukları Güner dünyaya gelmiş. Karı-koca el ele verip çalışmışlar ve 1971 yılında Haskovo'nun Makedon Mahallesi'nde küçük bir ev satın almışlar. 1976 yılında ikinci çocukları Muharrem dünyaya gelmiş:

“İş zordu. Gece birde başlar, öğlen bire kadar her biri ellişer kiloluk iki çuval non işlerdim. Öğlene kadar hamur yapıp börek açar hepsini teslim ederdim. Ben eve dönerken Hasan Dede işe başlardı. Böyle böyle birimiz çocukların başında durup diğërimiz çalışarak yıllar geçti“ (K5, Kişisel Görüşme, 24 Mart 2021).

Otman Baba'ya bağılı inançlı ıkrarlı insanlardı ikisi de. Paşaköyden Kerim Dede'nin “gölü”nde, yani onun talibiydiler.⁷ Kerim Dede 1980 yılında Hakk'a yürüyünce “göl” toplanıp, o yıllarda henüz 39 yaşında olan Hasan Dede'yi posta münasip görür. Alan Mahalle'den Talip Dede Haskovo yöresinin başdedesiymiş o yıllarda. Paşaköy'de hususi cemevi olmadığından, hangi ev müsaitse orada yapılmış cemler. O nedenle posta oturtma, yöredeki geleneksel söyleyişle “dede dikme cemi” Tekke Köyü'ndeki Otman Baba Türbesi'nin hemen önünde yer alan iki odada yapılmış.

Hasan Asarlı ve Mücevher Asarlı çifti güzel bir koç kurban satın almışlar. Kurbanı haftalar öncesinden besleyip güzelce süslemişler. Talip Dede'nin posta oturup yönettiğı ceme, Haskovo yöresinde yaşayan Babai dedelerin tamamı gelmiş. Karamanlar'dan Hasan Dede, Paşaköyden Muhiddin Dede, Haskovo'nun Akpınar Mahallesinden Nizameddin Dede, Kırcaali'nin Başdede'si Sadullah Hayrullah, yine Kırcaali'den Süleyman Dede, Karalar'dan Hasan Dede ayinde hazır bulunmuşlar. Aralarındaki tek Bektaşî Babası Haskovo'nun Trakya Mahallesi'nden Ahmet Baba'ymış ve Hasan Asarlı'nın davetiyle ayine katılmış.

Hasan Dede posta oturduktan üç yıl sonra, eski evini yıkıp aynı arsada 143 metrekare alan üzerine şimdiki üç katlı evi inşa ettirmiş. 1983 yılı sonbaharında ilk katın betonu atılır atılmaz cemler başlamış. Muharrem orucunun ardından aşure kaynatılmış bir hafta sonra da taliplerin evlatlarından iki gencin ıkrar ayini gerçekleştirilmiş. Kerim Dede'nin damadı Zakir Birsefa, Hasan Dede'nin “gölü”nde de zakirlik hizmetini üstlenmiş. Böylelikle her cumartesi akşamı Hasan Dede'nin betonu yeni atılmış evinin bodrum katında ayin-i cemler devam etmiş.⁸

1984 yılından itibaren Türk azınlığa yönelik asimilasyon politikası hızlanmış ve baskılar artmış. Mücevher Asarlı, Kırcaali'de sokakların tanklar tarafından

⁷ Bulgaristan Babai ve Bektaşî topluluklarında “göl” kavramı, talip topluluğı anlamında kullanılmaktadır. Kerim Dede'nin gölü denildiğinde ondan ıkrar almış talipler anlaşılmalıdır.

⁸ Deliorman Dobruca yöresindeki Babailer cemlerini geleneksel olarak pazartesi akşamı yaptıklarından ‘pazartesi’li’ olarak bilinmekle beraber, bu niteleme Haskovo Babaileri için geçerli görünmemektedir. Anabacı, çoğıu canlar çalıştığı için çocukluğundan beri cemlerin cumartesi akşamı yapıldığını belirtmektedir. Eskiden köylerde nasıldı sorumuzu ise, ‘belli bir gün yoktu, uygun olan herhangi bir günde yapılırdı’ şeklinde yanıtlamıştır.

tutulduğunu, Türk halkının Bulgarca isimler seçmeye zorlandığını, düzenlenen yeni kimlik belgelerinin eskileriyle değiştirildiğini anlatıyor. Kırcaali Başdedesi Sadullah Hayrullah asimilasyona karşı çıktığı için tutuklanıp hapse atılmış.⁹ Uygulama daha sonra Haskovo'ya ardından bütün Bulgaristan'a yayılıp 1989 yılında doruk noktasına ulaşmış. Bu yılda Babai Dedesi Hasan Beyrul Şerif, Bulgaristan Devleti'nin zoruyla Harizan Borisov Sterev olmuş. Anabacı Mücevher Asarlı'nın adı ise Marianna Steyanova Stereva olarak değiştirilmiş.

“Çok gücümüze gitti. Adlarımız yasaktı artık. Sadece adlarımız değil Türkçe olan her şey yasaktı. Çarşıda, pazarda, otobüs durağında Türkçe konuştuğumuzu duysalar para cezası verirdi. Bir kelime Türkçe konuşsan 20 Leva ceza öderdin. Günlük yövmiye 5 Levaydı o zaman. Dört gün kazandığın para cezaya giderdi. Çokları dayanamadı Türkiye'ye gitti ama biz kaldık. Otman Baba'yı kime bırakalım!”

Mücevher Anabacı, cem ayınlarının bütün baskılara rağmen gizli gizli sürdüğünü anlatıyor. Zaman zaman şikâyetler olmuş, Hasan Dede defalarca karakola çağrılmış. “Neyse ki polisler idare etti” diyor Anabacı. “Hasan Babayı tanıyorlardı, gece fırına gelip börek yerlerdi bedava!”

Hasan Dede ve eşi Mücevher Anabacı el ele verip yıllarca börek fırınında çalışmışlar. Anabacı 1992'de 51 yaşında, Hasan Dede ise 1996 yılında 55 yaşında emekli olmuş. Mücevher Asarlı bugün 78 yaşında ve o eski cemleri büyük bir özlemle anıyor. Baskılara rağmen topluluğun birlik ve beraberlik içerisinde bir arada durduğunu, “insanlarımız inançlıydı çok, semaha kalktığında uçardı canlar” sözleriyle vurguluyor. Bir zamanlar cemlerde on dört on beş sofraya serildiğini anlatan Anabacı, taliplerin çoğunun Türkiye'ye göç ettiğini, gençlerin Almanya'ya gittiğini, yaşlıların zamanla vefat etmesiyle topluluğun giderek küçüldüğünü, “iki sofralık insanımız kaldı” diyerek hüznle anlatıyor. Haskovo yöresinin başdedesi Talip Dede Hakk'a yürüyünce yerine Galip Dede seçilmiş. Hasan Dede'nin Hakk'a yürümesinin ardından da Koçaş Köyü'nden Cafer Hasan Dede yeni dede seçilmiş. Haskovo'daki diğer “göl”ün dedesi Nizameddin Ahmed'in iki ay evvel vefat ettiğini belirten Anabacı korona yüzünden son birbuçuk yıldır muhabbet yapılamadığını da sözlerine ekliyor.

3. Babailiğin Tarihsel Arka Planı

Babailik on üçüncü yüzyıl Anadolu Selçuklu Devleti'nde vefai, haydari, kalenderi baba ve dervişler önderliğinde Türkmen aşiretlerin oluşturduğu toplumsal hareketi ve bu hareket sonrası meydana gelen tasavvufi akımı tanımlamak için yapılan genel bir adlandırmadır. İkinci Gıyaseddin Keyhüsrev devrinde Moğol saldırılarıyla

9 Sadullah Hayrullah. 1931 yılında Kırcaali'ye bağlı Karalar / Gornike Köyü'nde doğdu. Köyünde ilkokulu bitirdikten sonra Kırcaali'de Rüştüye'yi tamamlayıp öğretmen oldu. Her türlü dini pratiğin yasak olduğu 1975 yılında Kırcaali yöresindeki Babailerce başdede seçilip mürşid postuna oturdu. Öğretmenlik mesleğinin yanı sıra gizli olarak cem ayınlarını yönetti. 1977'de Türk okullarının kapatılmasından sonra öğretmenlikten men edildi. Kırcaali'de kurşun çinko fabrikasında işçilik yaparken zorla ad değiştirmelere karşı çıkıp devlet ve parti ileri gelenlerine mektuplar yazdığı için, Haklar ve Özgürlükler Partisi Başkanı Ahmet Doğan ve arkadaşlarıyla birlikte üç yıl hapis yattı. 2013 yılında Hakk'a yürüdü. Söyleşi için bkz. Bir Nefes Balkan TRT 2009, 3. Bölüm: <https://www.dailymotion.com/video/xnf9hp>

daha da olumsuz hale gelen sosyal, siyasal, ekonomik koşulların etkisiyle duruma müdahale etmek isteyen Türkmenler, Baba İlyas Horasani'nin merkezinde yer aldığı bir harekete girişmiş, halifelerinden Baba İshak Adıyaman, Malatya, Kayseri, Sivas ve Amasya'da Selçuklu ordularını bozguna uğratmış, 1240 yılında Malya ovasında yapılan son savaşta Selçuklu ordusunda yer alan paralı Frenk askerlerinin belirlediği üstünlükle yenilgiye uğramışlardır (Taşğın, 2014, 145-175).

Baba İlyas Horasani ve Baba İshak'tan dolayı harekete katılanlara Babailer denilmiştir. Bu adlandırmaya ilk kez, İbn Bîbî'nin 1280 yılında tamamladığı *El-Evâmirü'l-Alâ'iyye* adlı eserinde tesadüf edilir. Farsça kaleme alınan bu eser Yazıcıoğlu tarafından Türkçeye çevrilerek *Tevarih-i Ali Selçuk*'un üçüncü bölümünü oluşturmuştur. Babai tanımı on beşinci yüzyılda Oruç Bey'in *Tevarih-i Al-i Osman* adlı eseri olmak üzere başka Osmanlı kaynaklarında da yinelenmiştir (Taşğın, 2020, 7-16). Aynı yüzyılda Osmanlı Hanedanı'nın tarihini kaleme alan Aşıkpaşazade, dedesinin dedesinin babası Baba İlyas'ın, Seyyid Ebul Vefa'nın halifesi olduğunu kaydeder. Baba İlyas'ın Ebul Vefa ile ilişkisini Dede Garkın üzerinden kurması bakımından en önemli bilgiyi ise Baba İlyas'ın torunu Âşık Paşa'nın oğlu Elvan Çelebi'nin yazdığı *Menakib'ul Kudsiyye Fi Menasibi'l Ünsiyye* adlı manzum eserden öğreniyoruz. Necati Elgin'in 1957 yılında Karaman'da bulup ortaya çıkardığı ortaçağ elyazması manzum esere göre Baba İlyas Horasani, Moğollar'ın Harzemşah Devleti'ni yıkmalarından sonra başlayan büyük Türkmen göçü sırasında Horasan'dan Anadolu'ya gelenler arasındadır ve Dede Garkın'ın halifelerindendir. Baba İlyas'ın Anadolu'ya geldiği dönem Anadolu Selçuklu Devleti'nin Alaaddin Keykubat ile en güçlü devrini yaşadığı yıllardır. Dede Garkın, Baba İlyas'ı Mardin civarından Rum diyarına göndermiş, Baba İlyas Amasya yakınlarında Çat Köyü olarak bilinen yerde dergâhını kurup dervişlerini yetiştirmeye başlamıştır. Zamanla şöhreti artmış, Alaaddin Keykubat Amasya'ya gelip kendisini ziyaret ederek tazim ve ikramda bulunmuş, Dede Garkın'ın vefatından sonra tarikatın başına geçen Baba İlyas ile aralarında dostluk bağı oluşmuştur.

Ancak Keykubat'dan sonra tahta geçen oğlu İkinci Gıyaseddin Keyhüsrev zamanında sosyal iktisadi yapı bozulmaya başlamıştır. Baba İlyas Anadolu'nun çeşitli merkezlerine halifeler gönderip hazırlıklara girişmiş Malya Ovası'nda sonlanan süreç yaşanmıştır. Malya Ovası'ndaki Türkmenler arasında Hacı Bektaş Veli'nin kardeşi Menteş de vardır. Menteş savaşta hayatını kaybetmiş, Bektaş ise yakınlardaki Sulucakarahöyük'e gelip yerleşmiştir (Aşıkpaşazade, 1992, 164-165). Canını kurtarabilen Babailer Anadolu'nun diğer bölgelerine dağılmış daha çok da gruplar halinde Batı Anadolu'ya göç etmişlerdir. Ömer Lütfi Barkan, Batı Anadolu'da Selçuklu hakimiyetinin azaldığı Bizans sınır boylarına yakın yörelerde göçebe hayatı yaşayan veya ıssız dağlık yörelere yerleşen Türkmen aşiretlerini ve onlarla birlikte hareket eden derviş gruplarını, "Bunlar Baba İlyas müridlerinden ve Seyyid Ebu Elvan tarikatındırlar. Az çok kendi alemlerinde, kendi kuvvetlerinden emin, çekingen bir halde yaşamakta ve zamanın padişahının hareketini uzaktan takibe etmektedirler" diyerek temkinli halleriyle betimlemektedir (Barkan, 1941, 290). Böylece Sarı Saltık,

müridi Barak Baba, Şüca Baba, Süleyman Türkmani Baba ve Bursa'da Orhan Gazi döneminin meşhur Babai evliyası Geyikli Baba gibi babalarla Babai düşüncesi yeni alanlara doğru genişleyerek varlığını sürdürmüştür.

4. Balkanlara ilk Babai Göçü: Sarı Saltuk ve Ardaları

Sonraki yıllarda Babailerin kaderi Selçuklu Hanedanı'nın iktidar mücadeleleriyle bağlantılı görünmekte ve onlardan bazılarının Balkanlara ilk geçişlerinin muhtemelen bu mücadeleler sırasında devrik Sultan İzzeddin Keykavus'un etkisiyle gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Bu konuda bilinen en önemli kaynak Osmanlı Padişahı İkinci Murad zamanında Saray Vakanüvisti Yazıcıoğlu Ali tarafından 1424-1436 yılları arasında tamamlandığı tahmin edilen *Tevarih-i Al-i Selçuk* adlı eserdir. Esasen Nişaburlu İbn-i Bibi'nin *El Evamirul Alaiyye* adlı kitabının çevirisi ve bu çeviriye yapılan eklemelerden oluşan *Tevarih-i Al-i Selçuk*, tam da bu nedenle; yani onbeşinci yüzyılın ilk çeyreğinde eklenen o satırlarda, İznik'te kışlayan kırk dolayında Türkmen obasının, başlarında Sarı Saltık olmak üzere, Bizans İmparatoru'nun izni ve İzzeddin Keykavus'un "el altından" haber göndermesiyle Üsküdar'a inip Boğazı geçerek Dobruca'ya göç ettiklerine dair, kayıt altına alınmış bilgi nedeniyle konumuz bakımından büyük öneme sahiptir. Sarı Saltuk ve beraberindekilerin Balkanlara geçişi Yazıcızade'den sonra olsa da Seyyid Lokman *Oğuznamesi*'nde de aktarılmaktadır (Taşğın vd, 2020, 375-404).

Keykavus'un neden Bizans İmparatoru'na sığınmak zorunda kaldığına dair tarihsel arka planın etraflıca aktarıldığı *Tevarih-i Al-i Selçuk*'a göre; Babai ayaklanmasının ardından Selçuklu Sultanı II. Gıyasettin Keyhüsrev'in ölümü üzerine, 1246 yılında büyük oğlu İzzettin Keykavus hükümdar ilan edilmiş ancak Moğol İmparatorluğu'na bağlılığını bildirmek üzere kendi gitmeyip kardeşi Rüknettin Kılıçarslan'ı gönderince Moğol Kağanı Kiyuk'un hışmına uğramıştır.

Esasen Keykavus'un Moğol İmparatorluğuna karşı mesafeli tutumu bilinmektedir. Selçuklu Sultanları öteden beri Moğol istilasına karşı koyabilmek için ittifak arayışı içerisindeydiler ve dedesi Alaaddin Keykubat da bu konuda birtakım tedbirler almıştı. Keykavus, Moğolların askeri üstünlüğünü kabul etse de biat için kardeşi Rüknettin Kılıçarslanı göndermesi Moğol Hanı'nı sınırlendirmiş ve ani bir kararla, biate gelen Kılıçarslan'ı Selçuklu Devleti'nin sultanı ilan etmişti. Keykavus bunu kabul etmese de Moğol güçlerinin desteklediği Kılıçarslan'a yenilmiş ve 1261 yılında kalabalık maiyetiyle çekildiği Antalya limanında hazırlattığı kadırgalara binip İstanbul'a giderek Bizans İmparatoru Sekizinci Mihail Paleologos'a sığınmak zorunda kalmıştır (Bakır, 2008, 655).

İmparator ona şehirde büyük oranda serbesti tanıy ve iki yıl sonra inanılmaz bir gelişme yaşanır. Şehir hayatının kendilerine göre olmadığını belirten Keykavus, İmparator ile görüşerek hem kendisi için ve hem de Anadolu'da halen kendisine bağlı Türkmenler için bir yurt ister. İmparator teklifi kabul eder, yurt izni verilir. Böylece 1263 yılında, bugünkü Balıkesir ilini kapsayan Karesi yöresinden, Sarı Saltuk'un

önderliğini yaptığı veya en azından aralarında yer aldığı kalabalık bir Türkmen topluluğu İznik'te kışlakta iken Üsküdar'a gelir ve karşıya geçerek Dobruca yöresine göç ettirilirlir:

“Bir gün Sultan İzzed-din ve Ali Bahadır Fasilyus'a eyitdiler “Biz Türk tayifesiyüz, dayim şehirde durmazuz, daşrada bize yir ve yurt olsa Anadolu'dan bize taalluk Türk obaların getirüp anda yaylasavuz ve kışlasavuz” didiler. Fasilyus Dobruca ilini ki eyü tavar yücerek tendürüst ve ab ve hevası hob av yirleridür, anlara yir yurt virdi. Anadolu'dağı kendülere taaalluk Türk obalarına el altından haber itdiler, kışlak bahanesine İznik'e inüp az müddetde Üsküdar'dan çok Türk evi göçdi. Ve merhum mağfur Saru Saltuk anlarınila bile geçdi. Çokluk zaman Dobruca ilinde iki üç pare müsülman şehir otuz kırk bölük Türk obaları varıdı. Fasilyus'un düşmanlarına cevap idüp kahr iderlerdi.” (Bakır, 2008, 656).

Sarı Saltık adının, *Saltukname*'den altmış yıl evvel yazıldığı bilinen *Tevarihi Al-i Selçuk*'da anılması, hakkındaki söylencelerin daha o devirde yaygınlık kazandığını göstermesi bakımından önem taşımaktadır. İmparator'un Türkmen boylarını Dobruca'ya yerleştirmesi, kuzeyde Moğolların kurduğu Altınordu Devleti'nin akınlarına karşı bir ara bölge ve savunma hattı oluşturma amacını taşıyordu. Nitekim Yazıcıoğlu “Fasilyus'un düşmanlarına cevap idüp kahr iderlerdi” diyerek beklentinin karşılandığını bildirmektedir.

Bu noktada hemen şu soru akla gelmektedir. Babailer, kendilerini hezimete uğratan Selçuklu hanedanına güvenip, Balkanların henüz Bizans hakimiyetinde yer alan ve Anadolu'dan oldukça uzaktaki ücra bir bölümüne geçmeyi nasıl göze alabilmişlerdir? Göçün gerçekleştiği tarihten henüz yirmi sene evvel Selçuklu Devleti'ne karşı çıkan Türkmenler, yenik sultan ile işbirliğine neden razı olmuş, bir anlamda kaderlerini onun eline teslim ederek Bizans egemenlik bölgelerini boydan boya geçip en uçda yer alan, iklimi, havası, suyu bambaşka Dobruca'yı yurt edinmeye nasıl ikna olmuşlardır? Kanımızca bu soruya verilecek yanıt Sultan ile Türkmenler arasındaki zorunlu ittifakta aranmalıdır. Babai isyanının bastırılmasından sonra göçebe Türkmenlerin Kütahya, Eskişehir, Bursa ve Balıkesir gibi Selçuklu hâkimiyetinden uzak bölgelere, deyim yerindeyse “uçlara” kaçtıklarını daha evvel belirtmiştik. Bu dağılışın yer adlarına sinmiş işaretlerine dair somut örnekleri Halime Doğru'nun Onaltıncı Yüzyılda Eskişehir ve Sultanönü Sancağı adlı çalışmasında bulmaktayız:

“Babai isyanının bastırılmasından sonra Türkmenler başlarında şeyhleri ve dervişleri olduğu halde küçük ünitelere ayrıılıp Anadolu bozkırlarına dağılmışlardı. Bu dervişlerin çoğu değişik tasavvuf akımlarına bağlı idiler. Uçlardaki boş köylere veya gözden uzak dağlara yerleşip yeni gelecek göçmenler için misafirhaneler, zaviyeler oluşturudular. Buldukları yere yakınlarını da toplayan dervişler tarım alanı açıp çevrelerini şenlendirdiler” (Doğru, 1992, 27).

Öyle ki isyanın bastırılmasından sonraki ilk yirmi yılda Sultanöyüğü ile

Kütahya arasında toplanan göçer sayısı 200.000 çadırı bulmuştu. Eskişehir, Seyitgazi, Kütahya yöresinde sıkça rastlanan Bayat, Bayındır, Çepni, Alayund, Kınık benzeri, Oğuzların Bozok ve Üçok aşiretlerine ait yer adlarının yanı sıra, aralarında Şücaeddin Veli Dergahı'nın da yer aldığı onlarca tekke ve zaviye, Seyitgazi Afyon arasında Resulbaba Tepesi, ayrıca Çoban Baba, Üryan Baba, Evsin Baba, Abdil Baba, Ekmekçi Baba, Tümbek Baba türbeleri bu yoğunlaşmanın günümüze ulaşabilen izlerini oluşturmaktadır (Doğru, 1992, 27-28). Batı Anadolu'ya dağılan bu Babai gruplar arasında Sarı Saltık'ın başında bulunduğu Çepni obaları da yer almaktaydı ve onlar yukarıda belirtildiği üzere Balıkesir yöresinde konar-göçer vaziyettedirler.

Sarı Saltık'ın Babailik ile ilişkisine ilk dikkat çeken Fuad Köprülü'dür. Halil İnalıcık ve İrene Melikof'un muhtemelen Köprülü'nün tespitlerinden hareketle Sarı Saltık'ın Babai Şeyhi olduğuna kesin gözüyle baktıklarını belirten Ahmet Yaşar Ocak da kesin bir kanaate varmamakla beraber bunun kuvvetli bir ihtimal olduğunu belirtmektedir (Ocak, 2011, 87). İçlerinde Geyikli Baba, Şücaeddin Veli gibi bilinen vefai, haydari baba ve dervişler etrafında bir araya gelmiş grupların yer aldığı bu konargöçer Babai topluluklar, çekildikleri Bizans'a yakın sınır bölgelerinde Selçuklu Devletinin iç çatışmalarını ve ötelerde Moğol hareketliliğini muhakkak izlemekteydiler. Moğolların Selçuklu Devleti'ne yöneldiği yıllardan itibaren, Horasandan bu yana önlere kaçarak Anadolu'ya dağıldıkları Moğollara karşı her türlü ittifak arayışına hazır olmalıydılar. İzzeddin Keykavus, Moğol Hanı tarafından desteklenen kardeşi Kılıçarslan ile mücadele ederken, Türkmen göçerlerle bu Moğol karşıtlığında buluşmuş olmalıdır (Ocak, 2011, 21).

Dobruca'da iskân edilen Türkmenler Sarı Saltık etrafında kümelenerek hayatlarını sürdürürler. Yazıcıoğlu, otuz kırk bölük Türk obalarının bölgede "iki üç pare müsülman şehri" kurduklarını haber veriyor. Onların bir kısmının zamanla Hristiyanlığı seçtiğine ve Keykavus'a ithafen Gagavuz Türkleri olarak anıldıklarına dair tezler ikna edici görünmektedir. Müslüman olarak kalanlar ise Dobruca, Babadağ ve Deliorman yöresinde hayatlarını sürdürmüşlerdir ve bugün Babai olarak anılan toplulukları oluşturmaktadırlar.

Kırım'ın kuzeyinden Deşti Kıpçak denilen stepleri aşarak Dobruca'ya varan İbni Batuta da 1355 yılında tamamlanan seyahatnamesinde, adıyla sanıyla Baba Saltuk (muhtemelen bugünkü Babadağ) şehrinden söz eder (Batuta, 1993, 241). Şehir, kuzeyden geldiğinde Bizans toprakları başlamadan evvel bilinen son Türk yerleşimidir ve Bizans'ın ilk vilayeti arasında on sekiz günlük yol tutan, kimselerin yaşamadığı ıssız bir bozkır uzanmaktadır. İbn-i Batuta'nın gözlemi, Sarı Saltık'la birlikte Babai obalarının Dobruca'ya iskânının kuzeydeki Altınordu Devleti akınlarına karşı bir ara bölge oluşturma amacıyla tasarlandığı şeklinde Tevârihi Ali Selçuk'ta yer alan bilgiyi destekler mahiyettedir.

Sarı Saltık hakkındaki en önemli kaynak ise edebiyata düşkünlüğüyle bilinen Şair Şehzade Cem Sultan'ın teşvikiyle derlenmiş *Saltukname*'dir. Henüz on dört yaşında

Edirne valisiyken Babaeski’de Sarı Saltuk Dergâhını ziyareti esnasında dervişlerden Sarı Saltık’a dair bazı menakıblar dinleyen Cem Sultan, bunları çok sevmiş, derleyip kaleme alması için arkadaşı ve vakanüvisti Ebul Hayr Rumi’yi görevlendirmiştir. Rumi, yedi yıl boyunca Anadolu ve Rumeli’yi gezerek Sarı Saltık’a ait söylenceleri derlemiş ve 1480 yılında kitap haline getirmiştir. Sarı Saltuk, Saltukname’den kısa bir süre sonra 1481-1501 yıllarında yazıldığı tahmin edilen *Hacı Bektaş Veli Velayetnamesi*’nde, Hacı Bektaş’ın Rum’a ‘saldığı’ halifesi olarak karşımıza çıkar. Seccade üzerinde Karadeniz’i geçip bugün Romanya’da bulunan Kaligra kalesinde ahalinin başına musallat olan ejderhanın yedi başını, Hızır peygamberin de yardımıyla tahta kılıcı ile keserek onları kurtarır ve bunu gören kâfirler müslüman olurlar (Gölpınarlı, 1998, 44-47). Karadeniz kıyısında bugün Romanya sınırları içerisinde yer alan Tulça iline bağlı Babadağ şehrini ve İkinci Bayezid’in inşa ettirdiği Sarı Saltık Türbesi’ni ziyaret eden Evliya Çelebi de Seyahatname’sinde ondan uzun uzun sözeder, Hacı Bektaş Veli halifelerinden sayar, Ahmed Yesevi tarafından Rumeli’ne gönderildiğini yazar ve Balkan halklarını müslüman etmiş efsanevi bir karakter olarak anar (Çelebi, 1999, 204-207).

5. Otman Baba: Söylence ve Hakikat Arasında Bir Umman

Babailerin Balkanlara bilinen ilk büyük göçü ve bu göçün en önemli tarihi şahsiyeti Sarı Saltık’a dair bilinenler özetle bu şekildedir. Göç bu obalarla sınırlı kalmamış, Selçuklu Devleti’nin ardından Beylikler döneminde ve Osmanlı’nın ilk evrelerinde devam etmiş o devirlerde hala Babai olarak tanımlanan ‘proto Bektaşî’ gruplar fasılalar halinde Balkanlara geçmeyi sürdürmüşlerdir. Sarı Saltık’tan iki asır sonra Balkanlara gelen Otman Baba (1378-1478) bu gruplar arasındadır. Konumuz açısından ilginç olan nokta şudur ki dervişleriyle köy köy dolanıp Babai geleneğine eklenmiş hatta o geleneği devralmış görünen Otman Baba kendisinin Sarı Saltık olarak geldiğini ısrarla iddia etmekte, bir anlamda Babai sürekliliği vurgulamaktadır. Sarı Saltık’ın gaza ettiği Deliorman’ı, Dobruca’yı dağ bayır dolanır ‘kadem ber kadem’ gezerken, “Sarı Saltuk didikleri server-i cihan maksud-ı insan benüm” (Yunus, 2008, 150) diyerek velayet halkasını inkar eden dervişlere ve beylere haddini bildirir. Babadağ’daki Sarı Saltık zaviyesini ziyareti sırasında orada bulunan dervişlere ejderhayı öldüren Sarı Saltık’ın kendisi olduğunu açıkça söyler (Yunus, 2008, 63). Babaeski’deki zaviyeye gelince de Sarı Saltık’ın yaktığı hiç sönmeyen çerağı nazarıyla dinlendirir ki Fatih’in Oğlu Şehzade Cem’in ziyaret edip söylencelerini hayranlıkla dinlediği zaviye işte bu zaviyedir.

Otman Baba şüphesiz Sarı Saltuk’tan sonra Balkanların en büyük evliyasıdır. Hem Demir Baba’nın hem Akyazılı Baba’nın mürididir ve Haskovo’da bulunan türbesi Bulgaristan’daki Babailerin en önemli ziyaretgâhıdır. Onun hayatına dair birçok ayrıntıyı ölümünden beş yıl sonra dervişlerinden Küçük Abdal’ın yazdığı *Velayetname-i Otman Baba* adlı menakıpnameden öğrenebiliyoruz. Bu yazma eserdeki bilgilere göre Otman Baba veya asıl adıyla Hüssem Şah Gani, Horasan’da doğmuş ve 1404 yılında Timur devrinde yirmili yaşlarında iken Anadolu’ya gelmiştir. Bir süre

İznik, Bursa, Eskişehir yörelerinde yaşamış sonra Germiyan ve Saruhanoğulları Beyliği topraklarında, muhtemelen Babai hareketinin yenilgiye uğramasının ardından bölgeye dağılan derviş zümreleri arasında kalmıştır. Gerek kendisinde gerek abdallarında saç, sakal, kaş ve bıyıkların kazıtılması ve müzik aletleri çalarak dağ bayır gezip dolaşma gibi Bektaşilik öncesi Anadolu’da görülen Kalenderi dervişi alametlerine bolca rastlanmaktadır¹⁰ Şüceaddin Veli ile de muhtemelen bu dönemde tanışmış ve onun müridi olmuştur. Velayetname’de geçen kıssaya göre Otman Baba müridlerine Sultan Şüca’yı müşid olarak işaret etmekte ona bağlı kalmalarını tembih etmektedir (Yunus, 2008, 281). Anlatı Otman Baba taliplerinin Eskişehir’in Seyitgazi ilçesinde yer alan Şüceaddin Veli Dergahı ile bağlarının ilk tarihsel kaynağını vermektedir.¹¹

Otman Baba talip topluluklarını muhtemelen Balkanlara geçtikten sonra oluşturmuştur çünkü menakıpname, onun ilk yıllarında tek başına dağlarda ve ormanlık alanlarda herkesten uzak münzevi bir hayat yaşadığını haber vermektedir. Otman Baba’yı gören köylüler onu önceleri meczup biri sanırlar. Derken kerametlerine şahit olanlar evliyalığına kani olup müridleri arasına katılır ve birlikte dağ bayır gezerek köy köy dolaşmaya başlarlar. Çok geçmeden, “Enel Hakk” dediği, Tanrılık iddiasında bulunduğu söylentileri yayılır. Ulema ve şeyhler Edirne’de müridlerinin ağzını aradıklarında abdallar sözlerini sakınmaz, Otman Baba’nın gerçekten “Enel Hakk” dediğini ve kendilerinin de buna inandıklarını tasdik ederler. Ulema için bardağı taşıran son damla olur bu. Hemen Saray’a bir arzuhal yazıp, “Sırrı Yezdan ve Muhammed ve İsa ve Musa ve Adem benim diyü dava ider” diyerek şikayet ederler. Mustafa Alkan ve Gökhan Yurtoğlu, arzuhalin orijinalinin günümüze ulaşmadığını ancak mektubun üslubunun dönemin arzuhal karakterine uygunluğu dolayısıyla gerçekten ulema tarafından Fatih Sultan Mehmet’e yazılmış olma ihtimalinin yüksek olduğuna dikkat çekmektedir. Derviş Küçük Abdal, büyük bir ihtimal ile arzuhalin orijinalini görmüş ve velayetnameye olduğu gibi koyarak, aslı bulunamayan belgenin günümüze ulaşmasını sağlamıştır (Alkan - Yurtoğlu, 2018, 56).

Arzuhalin Saray’a ulaşmasıyla hikâye yepyeni bir boyut kazanır ve biz Sultan ile doğrudan çatışmaya girmiş, en azından Küçük Abdal’ın yazdığına göre girmekten çekinmemiş sufinin heyecan verici öyküsüne dikkat kesiliriz. Öyle anlaşılıyor ki Padişah Edirne kadısı ve şehrin komutanı “subaşı”na bir emirname yazarak Otman Baba’nın abdallarıyla birlikte yakalanıp derhal İstanbul’a gönderilmesini emretmiştir. Velayetname onun payitahta getirilişini detaylı bir şekilde tasvir etmektedir. Otman Baba bir manda arabasının üzerinde, yüz yetmiş üç abdal ise yaya olmak üzere kalabalık bir kabileyle Silivrikapı’dan şehre girerler. Halk askerlerin arasındaki Otman Baba’yı görmek için yollara dökülmüştür. Vezirler, paşalar toplanmış, Otman Baba

10 Gökhan Yurtoğlu, XV. Yüzyılda Rumelide Heterodoks Bir Türk Sufisi: Otman Baba ve Velâyetnâmesi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2012, S:65.

11 Velayetname’deki anlatıya rağmen gerek Şüceaddin Veli gerekse Seyyid Battal Gazi Ocağı’nın Bulgaristan ve Romanya Babai topluluklarıyla ilişkileri tarihsel boşluklar ve yanıtlanmayı bekleyen sorularla doludur. Özellikle de 1826 sonrası kopuşlar ve cumhuriyet yıllarında yeniden kurgulanıp inşa edilmeye çalışılan müşid pir talip ilişkilerine dair bkz. Ahmet Taşğın, “Müşid ve Pir Ocağı İlişkisi: Şücaaddin Veli Ocağı’nın Yeni Müşit Ocağı Olarak Ortaya Çıkışı” ISSUE 31. Bahar 2018 s:81-116.

hakkında alınacak tedbiri tartışmaktadırlar. Sorgu sonrası kesin gözüyle bakılan infaz için Atmeydanı'nda kazıklar ve çengeller hazırdır.

Divandan çıkan karar Atmeydanı'na götürülüp bekletilmeleri şeklindedir. Ancak paşalardan biri Sultana haber edince iş değişir: “Sultan Mehemed ol kan-ı velayetün geldiğin işidir, dahi biraz tefekküre varup cevaba gelür ve eydür ki varun şol ben hisar kapusun bulup açduğım kapunun yanında bir manastur vardur dahi cemaatinle ol manastura konsurım diyü emr eyler.” (Yunus, 2008, 246) Bunun üzerine Otman Baba ve abdallarını Atmeydanı yerine yoldan çevirip Kılıç Manastırı'na götürürler. Manastır avlusuna varınca kafilenin başındaki görevli, “siz dinlenin ben gidip yiyecek bir şeyler getireyim” diyerek ayrılır. Otman Baba manastırın eli kılıçlı askerler tarafından sarıldığını görünce asasını öfkeyle yere vurur. Yürüyüp ilerler, manastırın önündeki meydana gelir ve asayı iki kez daha yere vurur.

Velayetname o an gökyüzünde üç ayrı yerde üç kara bulut peyda olduğunu yazmaktadır. Bulutlar hızla şehrin üzerini kaplar gök gürlemeye, yıldırımlar çakmaya, fırtına eşliğinde gökten boşanıncasına yağmur yağmaya başlar. Yıldırımlardan biri Topkapı Sarayı'nın Çimen Köşkü'ne isabet edince alev alev yanmaya başlar. *Velayetname*'de anlatılanlara göre onu kazığa vurdurmak üzere İstanbul'a getiren Fatih Sultan Mehmet bu olay karşısında fikrini değiştirmiş ve Sinan Paşa'yı Otman Baba'ya göndermiştir. Görüşme veya 'sorgu sahnesi' Otman Baba'nın gayri Sünni görüşlerini şüpheye yer bırakmayacak şekilde ortaya koymaktadır. Gergin geçen görüşme sonunda Sinan Paşa, Otman Baba'nın veliliğine inanmış görünmektedir. İzlenimlerini Fatih'e aktarır ve Sultan, Paşa'nın önerisine uyup Otman Baba ile ilgili planlarını değiştirir, abdallarıyla birlikte tekrar dergâhına dönmesine izin verilir. Bu tarihten sonra Otman Baba'nın evliyâlığı ülkenin her köşesine yayılacaktır. Sultan'ın himayesinde kurbanlar gelmeye, bilginler, vezirler ziyaretine gelip önünde el pençe divan durmaya başlarlar. Haskovo'daki dergâh kurulur, adaklık kurban toplama geleneği giderek yaygınlaşır ve kurumlaşır.

6. On beşinci Yüzyıl Sonrası Göçler ve Osmanlı-Safevi Geriliminin Etkileri

Buraya kadar kronik ve menakıbnameler eşliğinde Babailerin Batı Anadolu'ya dağılımlarını ve Balkan coğrafyasına göçünü izlemeye çalıştık. Otman Baba fasılalarla devam eden göçlerin önemli bir halkasındadır ve sonuncu olarak da kalmamıştır. Fatih'in daha on beşinci yüzyıl ortalarında Konya Karaman civarından pek çok Türkmen aşiretini Balkanlara sürgün ettiği bilinmektedir. Rıza Yıldırım, Halil İnalçık'tan referansla Osmanlı imparatorluğu ile Karamanoğulları Beyliği etrafında toplanan aşiretler arasındaki mücadeleye dikkatimizi çekmekte, Karamanoğullarının yenilmesiyle bölgeden çok sayıda Türkmen aşiretinin Balkanlara sürgün edildiğini belirtmektedir (Yıldırım, 2008, 142).

Bu aşiretlerin çoğu o dönemde büyük ihtimalle Babai/Kızılbaş idiler. Nitekim bölgede kalmayı başaran Varsak, Bayburtlu ve Turgutlu aşiretlerinin sonraki yüzyılda

Erdebil'e giderek Safevi Devleti'nin kuruluş sürecine katıldıkları bilinmektedir. (Sümer, 1980, 611) Karamanoğulları Beyliğinin kurucusu Karaman Bey'in babası Nureddin Sufi'nin, Baba İlyas'ın önde gelen müritlerinden olduğu hatırlandığında aşiretlerin o devirlerde Babai olduğu az çok tahmin edilebilir. Balkandaki sürgün yerleri tam olarak bilinmese de muhtemelen Sarı Saltık ve Otman Babalı topluluklara karışmış olmalıdırlar.

Sürgün göçler Osmanlı-Safevi geriliminin arttığı 16. yüzyıl ve sonrasında da devam etmiştir. Kanuni Sultan Süleyman döneminde Anadolu'yu sarsan Celali isyanları ve Kalender Çelebi isyanı sonrası orta Anadolu'dan Türkmen aşiretlerinin Dobruca yöresine sürgün edildiklerine dair kayıtlara zaman zaman rastlanmaktadır. Bu sürgünlerin Balkanlarda Babailerle Safevi yanlısı Kızılbaş toplulukları aynı coğrafyada buluşturmuş olması pek mümkündür. İskân amaçlı sürgünler konusunda ilk etütleri, Tahrir Defterlerinden yola çıkarak Ömer Lütfi Barkan gerçekleştirmiştir. Barkan, yeni fethedilen topraklara Anadolu'da siyasi veya dini bir gaile çıkarmalarından korkulan *heterodoxe* unsurların sürgün edildiğini özellikle vurgular. "Anadolu'da Kızılbaşlara karşı yapılan mücadelede tehlikeli unsurların insafsızca yok edilmesi yanında bazılarının Rumeli'ne sürülmesi tedbirinin de uzun müddet tatbik edildiği tahmin edilebilir" diyen Barkan farklı yörelerden birkaç belgeyi okuyarak bazı değerlendirmelerde bulunmaktadır (Barkan, 1953-54: 229).

Yirminci yüzyıl başlarında Dobruca yöresine dair büyük bir ihtimalle Hamdullah Suphi Tanrıöver'e ait H. Sadık imzalı notlar, yöre halkının belleğinde yer etmiş sürgünlerden birinin uzak hatırasını hayal meyal bizlere ulaştırmaktadır.¹² Nesilden nesile aktarılarak tarihin derinliklerinden gelip ulaşan bu hatıradan anılan Anadolu coğrafyası bu kez Ankara dolaylarıdır:

"Kızılbaşlar Rumeli'ye nasıl ve ne zaman geldiklerini ve ne surette Kızılbaş olduklarını bilmiyorlar. Bunlar, yalnız: 'Bizler, Haymana'dan sürgün gelmişiz' diyorlar. Fakat nasıl ve ne suretle geldiklerini yine bilmiyorlar. Yalnız, dedelerinden Haymana'dan sürgün geldiklerini işitmiş olduklarını söylüyorlar. Bu söz kısmen Kızılbaşların mazileri hakkında bir fikir verebilir. Zannımca Rumeli Kızılbaşları, Şah İsmail vukuatı terakki etmeye başladığı sıralarda, bunların da Şah İsmail'e müzaheretinde [arka çıkmada, yardımda, muavenette] bulunmamaları için Sultan Bayezid Veli tarafından Rumeli'ye sürgün edilmişlerdir. Şu halde bugünkü Romanya'daki Kızılbaşlar, Kızılbaşlığı kabul etmiş bir halde Rumeli'ye gelmişler ve buradaki mevcut olan tekke postnişinlerinden ahz u inayet ederek yollarını yine terk

12 1931-1944 yılları arasında Romanya Büyükelçisi olarak bu ülkede görev yapan Hamdullah Suphi Tanrıöver'in muhtemelen o dönemde Romanya'ya ait Güney Dobruca bölgesini de gezerek oluşturduğu notlar, Yapı ve Kredi Bankası Sermet Çifter Kütüphanesi'nde, üzerinde Türk Yurdu logosunun yer aldığı matbu bir zarf içerisinde bulunmuş ve ilk kez M. Sabri Koz tarafından bir makaleyle bilim dünyasına tanıtılmıştır. Metnin tamamı daha sonra Ahmet Taşgün tarafından kapsamlı bir değerlendirme yazısı ve Romanya'dan Türkiye'ye göç ettirilen toplulukların yerleşim yerleri ve akibetlerine dair bilgilerle birlikte yayımlanmıştır. Bkz. Taşgün, Ahmet. Romanya Müslümanları, Kızılbaşlar, Babalılar, Bektaşiler İsimli Risale Üzerine, Çizgi Kitabevi Yayınları, Konya, 2016.

etmemişlerdir.” (Taşgın, 2018, 137).

H. Sadık notlarında Babai ve Bektaşî topluluklara dair önemli bilgiler vermekte, bölgede yaşayan Kızılbaşların Babailer ve Çelebiler olarak iki kısma ayrıldığını kaydetmektedir. Babailerin pirinin Otman Baba, Çelebilerin ise Hacı Bektaş Veli olduğunu, bunun dışında iki topluluk arasında önemli bir fark bulunmadığını kaydeder. Babai’ler, Cuma ve Pazartesi akşamları, Çelebi’ler ise Cuma ve Çarşamba akşamları toplanıp ibadet etmektedirler ve asıl farklılaşma dua ve niyazlarda belirginleşmektedir. Babailer cemlerinde, yaşadıkları yörelerde öncelikle kendilerine en yakın Babai evliyaları çağırırlar. Adeta her köy kendi evliyasına yalvarır:

“Babai’lerin Piri, Hüsam Şah olduğu halde müteaddit (çeşitli) ‘Gerçekler’e çağırırlar. Debbağlar, Karalar, Akkadınlar, Söğütçük, Baltacı Yeniköy, Kolebina Babai’leri, Musa Baba isminde bir zata çağırırlar. Denizler, Yeniceköy, Ali Baba’ya çağırırlar. Nesim Mahallesi, Hacı Fakihler, Meşe Mahallesi ise Demir Baba’ya çağırırlar ve en nihayet Babai’lerin kâffesi “Pirimiz Hüsam Şah Gani”, diyerek bir noktaya toplarlar” (Taşgın, 2018, 119).

Kendilerini Bektaşî olarak tanımlayan Çelebiler ise dualarında başta Hacı Bektaş Veli olmak üzere Seyit Ali Sultan, Balım Sultan ve Kızıldeli Sultan’ı anmaktadırlar. İrene Melikof da zorla ad değiştirmelerin başladığı 1984’den bir yıl evvel yöreye yaptığı gezide farklılığı kısmen gözleme imkânı bulmuştur (Melikof, 1983, 145). Nefes dolayısıyla yakından bakmak istediğimiz Güney Bulgaristanlı Babailer bugün yoğun olarak Haskovo merkez ve Otman Baba Türbesi’ne yakın çevre köylerde yaşamaktadırlar. Kırcaali merkez ve köylerinde de Babai yerleşimleri mevcuttur. Hasan Dede daha evvel de zikrettiğimiz üzere; “Biz Balkanlara Bektaşilerden evvel geldiğimizden, bildiğimiz gibi devam etmişiz” derken, Rodoplar’da Elmalı Baba aracılığıyla Dimetoka Seyit Ali Sultan Dergâhına bağlı Bektaşilerle aralarındaki farkı yalın ve ikna edici bir şekilde ortaya koymaktadır.

7. Nefes’in Tanıtımı ve Analizi

Pir Sultan Abdal’a ait “Gelin Yiyelim İçelim” adlı nefes 1998 yılı sonbaharında Haskovo’da bir muhabbet esnasında Hasan Asarlı Dede tarafından seslendirilmiş ve tarafımızdan teybe kaydedilmiştir. Notaya aktarımı Çiğdem Abda tarafından yapılmış, Abda nefesi müzikal açıdan inceleyerek ilk izlenimlerini paylaşmıştır. Nefes’in notası Hacettepe Üniversitesi Yüksek Lisans Öğrencisi Alişan Budak tarafından bilgisayar programına aktarılmıştır.

Nefes, Balkan müziklerine dair uzun yıllara dayanan folklor araştırmaları ve albüm çalışmalarıyla tanınan Balkan Yolculuğu Müzik Grubu Sanat Yönetmeni ve Müzisyen Muammer Ketenoğlu’na dinletilmiş, melodik yapı özelliklerinin Güney Bulgaristan ve Yunanistan’ın Rodoplar yöresindeki Pomak ezgileriyle benzerliğine dair tespitlerine yer verilmiştir. Eserin analizi için Cenk Güray ve İsmet Karadeniz’in “Horasan’dan Keskin’e Bir Çılgılık: Muharrem Ertaş, Kırat Bozlağı’nın Çok Katmanlı

Analizi Üzerinden Orta Asya'dan Anadolu'ya Aşıklık Geleneği'nin İzini Sürmek” adlı makalelerinde önerilen model örnek alınmıştır (Güray - Karadeniz, 2019, 76-93). Araştırma sonuçları daha sonra Güray'a sunularak tartışmaya açılmış, değerlendirme ve önerileri dikkate alınmıştır.

Model, geleneksel müzikler tarafından kullanılan kalıpları dört ayrı katmanda değerlendirmektedir. Bu katmanlar sırasıyla; eserlerde kullanılan simgeleri, onları ifade etmek için başvurulan edebi yapıları, o yapıları müzikle uyumlu şekilde ifade edebilmek için yaratılan ezgi çekirdeklerini, ritim yapılarını ve nihayet bu yapıların oluşturduğu beste, müzik formlarını ihtiva etmektedir (Güray - Karadeniz, 2019:83). Nefesi sırasıyla 1) Anlamsal, simgesel ve tarihi katman, 2) Edebi biçim analizi, 3) Makamsal analiz, 4) Form analizi bakımından ele alan bu yöntemle eserin, tarihsel ve inançsal bağlam içerisinde algılanması amaçlanmaktadır. Benzer şekilde edebi biçim analizi nefes/deyiş ölçülerine bakılarak Anadolu'dan Balkanlara edebi bağlantıyı araştırabilmemizi sağlayacaktır. Makamsal analiz bölümünde ezgideki karakteristik figürlerin, motiflerin ve ezgisel çekirdeklerin tespiti onları Anadolu ve Balkan ezgi karakteristikleri bağlamında karşılaştırabilmemize imkan verecektir. Eserin kayıttan deşifre edilen sözleri şu şekildedir:

Gelin yiyelim içelim/Bu güzellik geçer bir gün/Toprak yaran yaran olmuş/Ali'm sırrın açar bir gün//Yeyip yedirmesi hoştur/Dayan, kahpe yürek taşır/Can dedikleri bir kuştur/Kuş kafesten uçar bir gün//Ağaçlarda yeşil yaprak/Bastığımız kara toprak/ Yeraltında kefen yırtmak/Başımızdan geçer bir gün//Pir Sultan'ım karşımızda/Uzak değil düşümüzde/Baykuş birgün dertli dertli/Öter mezar taşımızda

1929 yılında Saadettin Nüzhet Ergun'un Anadolu'da yaptığı derlemede sözler şu şekildedir¹³:

Gelin yiyelim içelim/Bu güzellik geçer birgün/Âlem yaran yaran olmuş/Ali'm sırrın açar birgün//Yeyip yediren bir âdem/Eksik etmez Bari Hüda'm/Gök ekine misal âdem/Anı eken biçer birgün//Yeyip yedirmesi hoştur/Dayan, kahbe yürek taşır/Can dedikleri bir kuştur/Kuş kafesten uçar birgün//Ağaçlarda yeşil yaprak/Bastığımız kara toprak/Yer altında kefen yırtmak/Boynumuzdan aşar birgün//Pir Sultan'ım düşümüzde/Uzak değil karşımızda/Baykuş mezar taşımızda/Dertli dertli öter birgün

Şiirin yer aldığı Ergun derlemesi Anadolu'da gerçekleştirilen ilk Pir Sultan Abdal şiirleri derlemesidir ve toplam 105 eser içermektedir.¹⁴ Soğuk savaş dönemi sonrası Bulgaristan'da kısmen farklılaşan söyleyiş biçimleriyle tesadüf ettiğimiz nefesin bu ilk derlemede kayıtlara geçmiş olması, sonraki yıllarda yapılan derlemelerle belirginleşen farklı Pir Sultan Abdalların varlığı tartışmalarından ayrı tutulup, orijininin güvenilir bir şekilde tespit edildiğini söyleyebilmemiz bakımından önemlidir (Aslanoğlu, 1997, 15-18). Bulgaristan varyantını ve Anadolu'da derlenmiş orijinal versiyonu karşılaştırdığımızda dikkat çeken ilk husus, aradan bunca yüzyıl geçmiş, Bulgaristan'da kırk yıllık “demir perde” dönemi yaşanmış ve bu zaman

13 Saadettin Nuzhet Ergun'dan aktaran İbrahim Aslanoğlu, Pir Sultan Abdallar, Can Yayınları, İstanbul, 1997, s: 214.

14 Ergun, Sadettin Nüzhet. (1929). XVII. Asır Saz Şairlerinden Pir Sultan Abdal, İstanbul.

zarfında Anadolu Alevileriyle hemen hemen hiç bağ kurulamamış olmasına rağmen bir iki değişiklik dışında sözlerin benzerliği olmaktadır.

7.1. Anlamsal, Simgesel, Tarihi Katman

Asarlı, kendisiyle yaptığımız uzun söyleşide nefesin, Babai erkânında ölünün kırkında söylendiğini belirtmiştir. Kırk yemeği Anadolu’da olduğu gibi Bulgaristan Türklerinde de yaygın bir gelenektir. Bir araya gelen talipler ölümün hüznünü bütün ağırlığı ile yüreklerinde hissederlerken Pir Sultan Abdal’ın sözlerinde teselli bulurlar. Nefes, sevdiklerinden ayrılmanın çaresizliğini bilince çıkartırken aynı zamanda hayatı, anı yaşamanın önemini, güzelliğini anlatır. Anma için orada bulunan canlara hayır için lokmalar sunulurken “gelin yiyelim içelim / bu güzellik geçer bir gün” denilerek; bir arada kardeşce durmanın, hatır gönül bilerek, paylaşarak yaşamanın değeri hatırlatılır.

“Toprak yaran yaran olmuş/Alî’m sırrın açar bir gün” dizeleri yeryüzünün kısım kısım oluşu üzerinden, (Sivas versiyonunda âlem) dünyada farklı kültürlerin, inançların varlığındaki ilahi sırrın zuhuruna Hz. Ali üzerinden batını bir gönderme yapılmaktadır. İkinci dizede “can” bir kuşa benzetilmiştir. Tasavvuf edebiyatında sıklıkla karşımıza çıkan kuş simgesiyle canın, yani insan ruhunun bir gün, burada “kafes” ile simgelenen bedeni bırakıp uçacağı, dolayısıyla ölümün kaçınılmazlığı anlatılmaktadır. Nefes, üçüncü kıtada “ağaçlarda yeşil yaprak, bastığımız kara toprak” dizeleriyle, yeşille özdeşleşen ağaç; kara ile özdeşleşen toprak simgeleriyle karşıtların birliğine, devriyeye, hayat ve ölümün yan yana oluşuna, birbirine devreden sürekliliğine vurgu yapılmaktadır.

Onaltıncı yüzyılda Sivas’ın Yıldızeli ilçesine bağlı Banaz köyünde doğup büyüyen, Pir Sultan Abdal’ın hayatı hakkında elde çok az bilgi bulunmasına karşın deyişleri duvazdeh, tevhid ve semah formlarında nesilden nesile aktararak günümüze ulaşmıştır. Yaşadığı yıllar Osmanlı-Safevi geriliminin bütün şiddetiyle sürdüğü Kanuni Sultan Süleyman ve Şah Tahmasb devrine rastlamaktadır. Bu olgu, nefesin, Şah İsmail yanlısı toplulukların Balkanlara sürgün edilmesiyle Babai topluluklara ulaştığı tahminini güçlendirmektedir. 1590 yılında Sivas’ta idam edildiği tahmin edilen Pir Sultan Abdal’ın şiirleri cumhuriyet sonrası halkbilim araştırmacıları tarafından derlenip bir araya getirilmiştir (Boratav, 1943; Kudret, 1965; Öztelli, 1971; Aslanoglu, 1984) Balkanlarda cemlerde çalınıp söylenen Pir Sultan Abdal nefesleri bu derleme faaliyetinin dışında kaldığından sözlü kültürde değişerek yaşamasını sürdürmüştür. “Gelin Yiyelim İçelim” adlı deyişteki söyleyiş farklılıklarını gözlemek bu bakımdan da ilginçtir.

7.2. Edebi Biçim Analizi

Alevi ve Bektaşî âşıklarınca söylenen nefesler çoğu kez hece ölçüsüyle oluşturulmuş, inancın temel ilkelerini duyuran nasihat içerikli şiirlerin bestelenmesiyle ortaya çıkmıştır (Duygulu, 1997, 8). Anadolu’da deyiş olarak bilinmekle beraber Balkanlarda nefes olarak adlandırılırlar. Dolayısıyla deyiş ve nefes aynı şeydir ve

Balkanlarda söylenen nefeslerin çoğu eğer yörede sonraki yüzyıllarda yaratılmadıysa Anadolu'da bilinen Alevi Bektaşî âşık ve saz şairlerine aittir. Konu olarak ağıt türündeki bu nefes 8'li hece ölçüsüne sahiptir. Pîr Sultan Abdal, ölümü, hayatın geçiciliğini, anın kıymetini bilmeyi, dem bu demdir dercesine büyük bir zarafetle dile getirmiştir. Eser Balkanlarda edebi ve biçimsel bütünlüğünü korumakla beraber aynı anlama gelen kelime öbekleri ve söyleme tarzlarıyla farklılaştığı gözlenmektedir. Sivas'ta derlenen orijinal ile kök benzerliği, nefesin bu haliyle Balkanlara göç yolculuğunun bir parçası olduğu gerçeğini şüpheye yer bırakmayacak biçimde ortaya koymaktadır.

7.3. Makamsal Analiz

Eserin seyir özelliklerine bakıldığında Hüseyini makamında bestelendiği anlaşılmaktadır. İrene Markoff da Doğu Rodoplardaki nefes ve semahların çoğunlukla Türk sanat müziğinin Hüseyini ve Uşşak makamlarına benzer bir makamda icra edildiğini belirtmektedir (Markoff, 2015, 138). Hüseyini Anadolu'da oldukça sevilen bir makamdır ki bu olgu nefesin Anadolu ile makamsal bağlantısına dair önemli bir ipucudur.

Hüseyini makamına Anadolu Alevi ve Bektaşî kültürünün temel müzik formu olan deyişlerde sık sık rastlanır. Deyişlerin en temel özelliği müzikal bir motifin, minimal olarak ifade edilebilecek şekilde, küçük değişikliklerle tekrarlardan oluşmasıdır (Yöre, 2011, 222). Bu form başlıbaşına özel bir müzik havzası oluşturan İstanbul Bektaşî müziğinde (Koca - Onaran, 1987, 5) ve Balkanlarda nefes adını almıştır. Tıpkı deyişler gibi nefesler de genellikle Hüseyini makamında bestelenmekte Mahur, Hicaz ve Nihavend makamlarına da rastlanmaktadır. Hüseyini makamına, Hz. Hüseyin'in adından gelmesi nedeniyle Alevi ve Bektaşî müzik geleneğinde özel bir önem atfedildiğini vurgulayan Yöre, deyişlerde Hüseyini, Uşşak ve Karciğar makamlarının birer kod olarak Alevi ve Bektaşî kültürünü temsil ettiğini belirtmektedir (Yöre, 2011, 234).

Eserin icrasında kullanılan dizi Uşşak ve Hüseyini makamlarının kullandığı ortak ses dizisine benzemektedir. Dizinin 2. derece sesinde 2 koma bemol, 6. derece sesinde ise 3 koma diyez kullanılmıştır. La sesinde karar veren eserin usulü 6/8'lidir. Ezgi örgüsünde 8. derece hariç olmak üzere, dizide yer alan tüm seslerin kullanıldığı görülmüştür. Eser, dizinin 3. derecesinden başlayarak çıkıcı bir seyir özelliği göstermektedir ve 4. derecede yarım karar yapmıştır. Daha sonra aynı dereceden başlayarak çeşitli müzik motifleri oluşturulmuş ve nihayet karar perdesinde bitirilmiştir. Eserde cümleleri oluşturan müzik motiflerinin yakın ses aralıklarından meydana geldiği tespit edilmiştir. Ayrıca eser, vokal icrası sırasında, bağlamada bozuk düzende dem sesi verilerek icra edilmiştir.

Nota 1: Gelin Yiyelim İçelim Nefesinde Kullanılan Dizi

7.4. Form Analizi

Nefesin her kıtasında ilk kıtanın müzik cümleleri kullanıldığı için, sadece birinci kıta incelenmiştir.

1. Kıta:

1. mısra: a+a1

2. mısra: b+b1

3. mısra: a+a1

4. mısra: b+b1

Yukarıda görüldüğü gibi ezgi cümleleri bazen olduğu gibi bazen de küçük motif değişiklikleriyle bölüm süresince tekrar edilmiştir. Ezgide görülen kalıplar on beşinci yüzyıldan itibaren Anadolu’da kullanılmış olan “Hüseyni” ve “Huzi” makam yapılarının Balkanlar’a aktarılmış halleri olarak nitelendirilebilir. Bu anlamda sözlü kültürde on altıncı yüzyılda göçler itibarıyla iyice ortaya çıkan sözlü irtibatın, müzik kalıplarına dair aktarım ile desteklendiği tahmin edilebilir.

7.5. Ezginin Yapısal Özelliklerini Kültürel Bağlam İçinde Değerlendirmek: Pomaklar

Nefesin ilk cümlesi Balkanların pek çok bölgesinde rastlanan “dördüncü” derecede durak yapan bir karakter taşımaktadır. Söz konusu ezgi yapısı özellikle Makedon ve Arnavutluk müzik geleneklerinde değişik ritim ve tartımlarda karşımıza çıkmaktadır. Ezginin genel özellikleri ise Pomaklar’ın müzik gelenekleri ile ciddi bir bağlantı içermektedir. Söz konusu gelenekler Yunanistan ve Bulgaristan’ın Rodop bölgesinde yaşayan Pomaklar’da göze çarpmaktadır. Yukarıda bahsettiğimiz dördüncü veya üçüncü derece seste bekleme durumu söz konusu Pomak müzik geleneklerinde de dikkat çekmektedir. Yanı sıra nefeste, Rodop Pomaklar’ında dikkat çeken ve Pentatonizm ile ilişkili olarak ortaya çıktığı düşünülebilen “yedinci” derecedeki sese temas etme fikri de yansımaktadır. Ezginin ritmi açısından da dört ve yedi zamanlı yapıların birlikte hissedilmesi, özellikle Rodopların Pirin yöresi Pomak müzik geleneklerinde dikkat çeken bir diğer benzerlik olarak öne çıkmaktadır. Komalı seslerin ya da bu sesler dolayısıyla ortaya çıkan mikrotonal aralıkların çok baskın olmaması da Pomak müziklerinde dikkat çeken Pentatonizm etkisi ile ilişkilendirilebilir. Yine tüm Pomak müzik gelenekleri ile kurulabilecek bir başka benzerlik, ezginin karar sesinin, bir pest tarafındaki sese temas etme özelliğidir. Bunların yanında deyişi icra eden icracının da icrayı “yiğitvari” eda ile gerçekleştirmesi söz konusu benzerlikler içinde değerlendirilebilir. Sonuç olarak söz konusu ezgi Pomak geleneksel müzikleri ile ortak yaşam alışkanlığı üzerinden kurulmuş bir “müzikal alışkanlığın” yansıması olarak da kabul edilebilir (Ketencoğlu, 2021).

8. Sonuç

Buraya kadar elde edebildiğimiz bilgileri değerlendirdiğimizde şu sonuçlara ulaşabiliyoruz: Bulgaristan'da yaşayan Babai topluluklar ilk kez on üçüncü yüzyılda kalabalık gruplar halinde Balkanlara göç etmiş, başlarında Sarı Saltık olmak üzere bu coğrafyada kök salmışlardır. Göç dalgaları fasılalarla devam etmiş, Fatih döneminde Balkanlara gelen Otman Baba etrafında yeni bir çekim merkezi oluşmuştur. Böylece iki büyük evliya ve onlardan sonra gelen Akyazılı Sultan ve Demir Baba gibi nice babalar, dervişler; Bektaşilik henüz Balım Sultan ile sistemli kurumsal bir yapıya bürünüp yaygınlaşmadan evvel günümüz Bulgaristan ve Romanya topraklarında Babai inanç evrenini oluşturmuşlardır.

Bu nedenle olsa gerek Anadolu'da görüldüğü gibi Babailerin Bektaşiliğe gönüllü evrilmesi süreci Bulgaristan ve Romanya'daki Babai topluluklarda yaşanmamıştır. Kanımızca bunun önemli nedenlerinden biri henüz fethedilmemiş Bizans topraklarında Hıristiyan topluluklarca çevrili bir dünyada Türkmenlerin, Sarı Saltık etrafında oluşan Babai kimliklerine erken dönemlerden itibaren sıkıca sarılmış ve inançlarını muhafaza etmiş olmalarında aranmalıdır. Bektaşilik Osmanlı İmparatorluğu'nda en olgun halini alıp Sarı Saltık'ı Hacı Bektaş Veli'nin halifesi olarak sahiplendiğinde dahi onlar, Sarı Saltık ve sonraları Otman Baba'nın kendilerine telkin ettiği erkan üzere inançlarını sürdürmüşlerdir.

Bu erkan içerisinde keşfedilmeyi bekleyen Pir Sultan Abdal (yanı sıra Şah Hatayi ve Kul Himmet) nefesleri muhtemelen on altıncı yüzyıl sonrası gerçekleşen göçlerle Babailerin irfan dünyasına dahil olmuştur ve hem sözel hem müzikal anlamda göç katmanlarının izlerini taşımaktadırlar. Anadolu'daki Alevi ve Bektaşî deyiş yapılarıyla edebi, biçimsel, makamsal bağlara sahiptirler aynı zamanda yerel tavır ve ezgilerle etkileşim içerisinde gelişimlerini sürdürmüşlerdir.¹⁵ İşaret etmeye çalıştığımız bu katman ve etkileşimlerin daha derinlikli çözümlemeleri için detaylı araştırmalara ihtiyaç vardır. Balkan dünyasından etnomüzikologlarla Babai nefesleri üzerinde yapılacak ortak çalışmalar bu etkileşimleri ortaya çıkarmaya yardımcı olabilecektir. Alevi ve Bektaşî kültürü içerisinde Babai nefesleri ve erkanı adı altında ayrı bir kategori ve araştırma alanı elimizde bulunan mevcut kaynaklarla imkansız görünmemektedir. Her şeyden evvel Sarı Saltık, Otman Baba, Akyazılı Sultan ve Demir Baba'ya atfedilen veya onları anan nefesler bu kategorinin temel taşlarını oluşturacaktır. Saltıkname, Otman Baba Velayetnamesi, Demir Baba Velayetnamesi gibi günümüze ulaşabilmiş metinler de güçlü bir evliya kültü üzerine inşa edildiği anlaşılan Babai dünyasını anlayabilmek açısından büyük öneme sahiptirler. Denilebilir

15 Babailerin tarihsel yerleşim alanlarından Deliorman'ın kuzey batısında, bir zamanlar Tuna nehri üzerinde varolmuş Adakale'de Türk Bektaşîlerin, Arnavut, Boşnak, İranlı, Kırgız, Kürt, Yahudi, Macar, Çek, Sırp, Romen ve Bulgarlarla yüzyıllarca bir arada yaşadığı çok kültürlü dünyada müzikal etkileşimlere dair karşılaştırmalı bir inceleme için bkz. Güray, Cenk; Güvener Duygu. "The Songs of The Lost Land: Re-Envisioning The Turkish Folk Songs From 'Ada-Kale' Through Previous Compilations and Research Studies" presented in the international conference and submitted to the journal of the Balkans – Language, History, Culture: Dialogue in the Balkans (vol. 7).

ki Safevi yükselişinden evvel Anadolu ve Balkanlardaki Babai inanç ve kültürünün muhtevasını, Horasan'dan Anadolu'ya yol boyunca taşıdığı, devraldığı veya devrettiği kültürleri ve inanç unsurlarını bu eserler yardımıyla bulup çıkartmak mümkündür.

Aynı olgu keşfedilmeyi bekleyen Anadolu kökenli nefesler için de geçerlidir. Ele aldığımız örnekte Babai inanç dünyası, yerel müzik gelenekleriyle etkileşim halinde Pir Sultan Abdal ile buluşmuş, sadece kırk yemeğinde değil muhabbet ve cemlerde de sevilerek söylenen “Gelin Yiyelim İçelim” adlı nefes, taliplerin son yolculuklarına eşlik ederek nesilden nesile yaşamasını sürdürmüştür. Hayatın ve ölümün kesişme noktasında duran bu harikulade nefesin, Pir Sultan Abdal'dan üç asır evvel Balkanlara göç etmiş Babailerin inanç dünyasına ne zaman, dahası nasıl dâhil olduğu sorusuna verilebilecek nihai yanıt her biri bulmacanın belki de bir parçasını tamamlayacak farklı ihtimallere açık olmak zorundadır.

Bu ihtimallerin ilki; Haskovo, Delionman ve Dobruca'da yaşayan Babailer, Osmanlı'nın ilerleyişi boyunca devam eden göçlerin ardından, 16. yüzyıl Osmanlı Safevi rekabetinin sonucu gerçekleşen sürgün-iskân uygulamalarıyla Balkanlara yerleştirilen topluluklarla aynı coğrafyayı paylaşmış, yedi hizmetli erkanlarını muhafaza etmekle beraber yeni gelen Alevi toplulukların kültürel evreninden etkilenerek o evrenin taşıyıcı ozanlarını kendi inanç dünyalarına eklemişlerdir. Böylece Pir Sultan Abdal, Şah Hatayi, Kul Himmet deyişleri zaman içerisinde Babai erkanının da bir parçası haline gelmiştir. Babai Türkmen obalarının ruhani önderi Sarı Saltuk nasıl sonraki yüzyıllarda bir “Bektaşî Evliyası” olarak, Babailer dışındaki Bektaşî ve Alevi topluluklarca sahiplenilmiş ise; sürgünlerle göç eden Türkmen dağarcığında Balkanlara ulaşan Pir Sultan Abdal nefesleri Babailer tarafından sahiplenilip benimsenmiş olmalıdır.

İkinci ihtimal, Şücaeddin Veli Dergahı'yla Osmanlı döneminden günümüze süregelmiş bağlara dikkatimizi önemle çekmelidir. Otman Baba Velayetnamesi'nin, daha Fatih Sultan Mehmet devrinde talipleri Şücaeddin Veli'ye yönlendirdiğini belirtmiştik.

Üçüncü bir ihtimal meseleyi Şücaeddin Veli Dergahıyla tarihsel bağların da ötesinde düşünmeyi gerektirmektedir. Rodop dağlarının Seyit Ali Sultan Dergahı'na bağlı Bektaşîleri bu etkileşim için en güçlü kaynak olarak Babailerin yanı başında en güzel komşuluk ilişkileriyle durmaktadır. Babailerin evliyası Sarı Saltuk hiç kuşkusuz bu uzak ve yakın ilişkiler neticesi Arnavut Bektaşîler de dâhil olmak üzere Balkan Bektaşîliğinin ortaklaşa sahiplendiği en büyük evliyaya dönüşmüştür. Bu sürecin daha on yedinci yüzyıla gelmeden tamamlandığını Evliya Çelebi'nin Seyahatname'si bizlere açıklıkla göstermektedir. Çelebi'nin bütün görkemiyle tasvir ettiği üzere Tiran, Üsküp, Edirne, İstanbul yolu üzerinde önemli bir ziyaret ve buluşma noktası olarak Otman Baba Dergahı bu etkileşime en uygun mekâna sahiptir.

Kaynaklar

- Alkan, Mustafa - Yurtoğlu, Gökhan. “Tarihi Bir Şahsiyet Olarak Otman Baba”, *IV. Avelilik ve Bektaşilik Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, Ankara, s.47-65, 2018.
- Aslanoğlu, İbrahim. *Pir Sultan Abdallar*, Can Yayınları, İstanbul, 1997.
- Aşık Paşaoğlu Tarihi*, Hazırlayan: Nihal Atsız, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1992.
- Bakır, Abdullah. *Yazıcızade Ali'nin Selçukname İsimli Eserinin Edisyon Kritiği*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Tarihi Anabilim Dalı, İstanbul, 2008.
- Barkan, Ömer Lütfi. “Osmanlı İmparatorluğu’nda Bir İskan ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler, İstila Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler”, *Vakıflar Dergisi*, sayı 11, İstanbul 1941, s: 279-386, 1941.
- . “Osmanlı İmparatorluğu’nda bir iskan ve kolonizasyon metodu olarak sürgünler” *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 15. Cilt içerisinde. S: 209-237, 1954.
- Demir Baba Vilayetnamesi*, Hazırlayan: Bedri Noyan, Can Yayınları, İstanbul, 1976.
- Duygulu, Melih. *Alevi-Bektaşî Müziğinde Değişler*. İstanbul, 1997.
- Elvan Çelebi. *Menakıbu'l Kudsiyye Fi Menasibi'l Ünsiyye (Baba İlyas Horasani ve Sülalesinin Menkabevi Tarihi)*. Hazırlayanlar: İ Erol Erünsal – Ahmet Yaşar Ocak. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1984.
- Ergun, Saadettin Nuzhet. *Onyedinci Asır Saz Şairlerinden Pir Sultan Abdal*, İstanbul, 1929.
- Ersal, Mehmet. “Şücaeddin Veli Ocağı: Balkan Aleviliğindeki Yeri, Rolü ve Önemi“, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 61. Sayı, Ankara, s.207-230, 2012.
- Evliya Çelebi. *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, Evliyâ Çelebi b. Derviş Mehmed Zillî. Hazırlayanlar: Robert Dankoff, Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul. Cilt III, s.204-207, 2011.
- *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, s:116-117, 2011.
- Gölpınarlı, Abdülbâki – Boratav, Pertev Nailî. *Pir Sultan Abdal*, Ankara, 1943.
- Güray, Cenk; Arıcı, Ezgi Tekin. (2020). “Conceiving The Medieval Ottoman Music Culture Through Legendary Narratives, Orta Çağ Osmanlı Müzik Kültürünü Menakıpnâmeler Aracılığıyla Tahayyül Etmek”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, sayı: 96, 33-53, 2020.

- , Cenk; Güvener Duygu. "The Songs of The Lost Land: Re-Envisioning The Turkish Folk Songs From 'Ada-Kale' Through Previous Compilations and Research Studies" *Language, History, Culture: Dialogue in the Balkans* (vol. 7), 2021.
- .., Cenk; Karadeniz, İsmet. "Horasan'dan Keskin'e Bir Çılgılık: Muharrem Ertaş, Kırat Bozlağı'nın Çok Katmanlı Analizi Üzerinden Orta Asya'dan Anadolu'ya Aşıklık Geleneği'nin İzini Sürmek", *Milli Folklor* 122 (Yaz 2019): 76-93, 2019.
- İbni Batuta Seyahatnamesi*. Hazırlayan: Mümin Çevik, Üçdal Neşriyat, İstanbul, 1993.
- Karpat, Kemal. "Gagavuzların Tarihi Menşei", *I. Uluslararası Türk Folklor Kongresi Bildirileri*, Cilt: I, Ankara, s. 168-172, 1970.
- Abdülbâki Gölpınarlı – Pertev Nailî Boratav, *Pir Sultan Abdal*, Ankara, 1943.
- Ketencoğlu, Muammer. Kişisel Görüşmeler, İstanbul, 2021.
- Koca, Turgut; Onaran, Zeki. *Güldeste, Nefesler Ezgiler, Notalar*. Ankara, 1987.
- Kudret, Cevdet. *Pir Sultan Abdal*, İstanbul, 1965.
- Markoff, İrene. "Bulgaristan'ın Deliorman ve Doğu Rodop Dağlarında Zakirlik ve Nefesler: Etnomüzikolojiden Bir Bakış", *Balkanlarda Alevilik Bektaşilik, I. Uluslararası Balkanlarda Alevilik Bektaşilik Sempozyumu Bildiriler Kitabı*. Çorlu, s. 133-142, 2015.
- Melikof, İrene. *Uyur İdik Uyardılar*, Cem Yayınları, İstanbul, s:139-150, 1993.
- Ocak, Ahmet Yaşar. *Sarı Saltık, Popüler İslam'ın Balkanlardaki Destani Öncüsü*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2011.
- . *Babailer İsyanı*, Dergah Yayınları, İstanbul, 2016.
- Öztelli, Cahit. *Pir Sultan Abdal / Bütün Şiirleri*, İstanbul, 1971.
- Saltıkname*. Hazırlayan: Necati Demir, Mehmet Dursun Erdem. Destan Yayınları, İstanbul, 2007.
- Sarıkaya, M. Saffet vd. "715/1315'de Yazılmış Tuffahu'l-Ervah'a Göre Sarı Saltuk". *Balkanlara Göçünün 750. Yılında Uluslararası Sarı Saltuk Gazi Sempozyumu, 2013 Köstence Romanya, Bildiriler, Trakya Üniversitesi Yayınları, Edirne, s:293-311, 2014.*
- Sümer, Faruk. *Oğuzlar (Türkmenler)*, Ankara, 1980.
- Taşğın, Ahmet. *Dediği Sultan ve Menakıbı: Konya ve Çevresinde Ahmet Yesevi Halifelerinin İzleri*, Konya: Çizgi Yayınları, 2013.

- “Dede Garkın Topluluklarının Kaybolması, Ortaçağ Anadolu’sunda Bir Türkmen Şeyhi” *1240 Babai Hareketi ve Dede Garkın* içerisinde, Editör Ahmet Taşgın, Mehmet Salih Erpolat, Sadullah Gülten, İstanbul, Önsöz Yayınları, ss. 145-175, 2014.
- *Horasan’dan Balkanlara Ulaşan Eren, Koyun Baba ve Menakıbı*, Çizgi Kitabevi Yayınları, Konya, 2017.
- *Romanya Müslümanları, Kızılbaşlar, Babalılar, Bektaşiler İsimli Risale Üzerine*, Çizgi Kitabevi Yayınları, Konya, 2018.
- Veysel Bayram ve Atay Öner’le birlikte. “Seyyid Lokman Oğuzname’si ve Sarı Saltuk”, *Annual of the Faculty of History of St. Cyril and St. Methodius*, University of Veliko Tarnovo, 2018 / Volume 2 / Issue 1, ss. 375-404, 2018.
- “Dede Garkın’dan Elvan Çelebi’ye Rum Diyarında Horasan Göçerlerinin Tertip ve Düzeninin Sağlanması”, *Uluslararası Horasan’dan Anadolu’ya İrfan Geleniği: Elvan Çelebi Sempozyumu Bildirileri*, Editör Zekeriya Işık – Tuğba Gülen, ss. 7-16, 2020.

Ural, Ayhan., Kılıç, İbrahim. *Bilimsel Araştırma Süreci ve SPSS ile Veri Analizi*, Detay Yayıncılık, Ankara, 2011.

Vilâyetnâme. Menâkıb-ı Hünkâr Hacı Bektaş Veli. Hazırlayan: Abdülbaki Gölpinarlı, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1958.

Yalçın, Yunus. *Türk Edebiyatında Velâyetnâmeler ve Otman Baba Velâyetnâmesi*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri, 2008.

Yıldırım, Rıza. *Türkomans Between Two Empires: The Origins of The Qızılbaş Identity, (1447- 1514)* Yayımlanmamış Doktora Tezi, Bilkent Üniversitesi, Ankara, 2008.

Yöre, Seyit. “Alevi Bektaşî Kültürünün Müziksel Kodları”. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*. Sayı 60, s: 219-244, 2011.

Yurtoğlu, Gökhan. *XV. Yüzyılda Rumelide Heterodoks Bir Türk Sufisi: Otman Baba ve Velâyetnâmesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2012.

Sözlü Kaynaklar

KK-1: Hasan Asarlı, (Dede) 1941-2005, Sekiz Yıllık Türk Mektebi, Fırınıcı, 1998, Haskovo/Bulgaristan.

KK-2: Sadullah Hayrullah, (Başdede) 1941-2013, Rüşdiye, Öğretmen, 2009, Kırcaali/Bulgaristan.

KK-3: Mehmed Ali Selmanoğlu (Baba) (85), Elmalı Baba Dergâhı Postnişini, 2009, Mestanlı/Bulgaristan.

KK-4: Burhan Dereli, (Zakir) (51), Lise mezunu, serbest meslek, 2021, Türkgücü Köyü/Çorlu/Tekirdağ.

KK-5: Mücevher Asarlı, (Anabacı) (79), Emekli, Sekiz Yıllık Türk Mektebi, 2021, Haskovo/Bulgaristan.

Ekler

Ek 1: Birinci Örnekleme Yer Alan Nefesler

Nefes 1:

Öksüz oğlan idim geldim Şah'ıma
Eylendim de kaldım hanlar içinde
Şükür olsun Şah'ın cemalin gördüm
Cevahir dolusu mercan içinde

Pir Sultan'ım söyler derunden candan
Aşık ne kaçarsın seni sevenden
Ayrılık mı olur Şah'ım sen ile benden
Meğer kellem düşer meydan içinde

Nefes 2:

Açıldı cennet kapısı
Lal-u gevherdir yapısı
Kıldan incedir köprüsü
Geçebilirsen gel beri

Pir Sultan'ım işte güman
Dağları bürüdü duman
İşte İncil işte Kur'an
Okuyabilirsen gel beri

Nefes 3:

Bir anabacıylan da bir müslüm bacı
Kalksın semah eylesin istekli canlar
Semah eylesinler de niyaz eylesinler
Kaldır indir kollarını kollarını

Pir Sultan'ım incitmeyin deliyi
Üstümüzden eksik etmen doluyu
Horasan'da buldum yurdu sılayı
Güvercinlik derler şara vardın mı
(Şah'ımın olduğu yeri gördün mü)

Nefes 4:

Ben bu sabah pire vardım
Pir cemalim gördüm güldür
Geçmiş oturmuş tahtına
Tahtı sarayı güldür gül

Pir Sultan'ım sen bu sözü
Var talip bülbüle söyle
Bülbül güle niyaz eyler
Bülbülün meskeni güldür gül

Nefes 5:

Baharın geldiğini nerden bileyim
Gül dikende biter bülbüll daldedir
Eyüb'ün teninde iki kurt kaldı

Biri ipek sardı biri baldadır
Pir Sultan'ım eydür sırrını deme
Kılagör namazın kazaya koma
Şu yalan dünyada hiç sağım deme
Tenin teneşirde sinen saldadır

Nefes 6:

Kıble tarafından bir yıldız doğdu
Şavkı onsekiz bin aleme vurdu
Münkirler müminin üstüne ağdı
Hocam hayırlısını yazsın kaleme

Şah Sultan'ım Kabe'ye varayım dersin
Varayım da hacı olayım dersin
Ben bu sırrın aslına ereyim dersin
Dolaşıver mürşidinin eteğin

Nefes 7:

Uğruma bir çığır düştü
Bir ucu var şar içinde
Açıldı seyran dükkanı
Her ne ararsan var içinde

Pir Sultanım hey gaziler
Yazılmış kara yazılar
Mürşid de pirin arzu eyler
Hergün oynar göl içindea

Ek 2: İkinci Örnekleme Yer Alan Nefesler

Nefes 1:

Otman Baba Dergahı'nın canları
Gelirler Hüsem Şah Gani diyerek
Eline almıştır hırkayı tacı
Bürünür Hüsem Şah Gani diyerek

Kenzim Abdal söylemiştir sözünü
Hakk'a bağlamıştır kendi özünü
Dergah eşliğine daim yüzünü
Sürerler Hüsem Şah Gani diyerek

Nefes 2:

Allahu ekber dedim kurbanı kestim
Erenlere yakın olmaktır kastım
Hazreti Hüsem Şah'tır hem benim dostum
Kabul eylen kurbanımız Erenler

Şah Sultan'im eydür feyiz bulucu
Günahımız çok olduğun bilici
Hazreti Hüsem Şah bize duacı
Kabul eylen kurbanımız Erenler

Nefes 3:

A benim sarı tamburam
Ne inim inim inilersin
İçim oyuk derdim büyük
Ben onun için inilerim

Sarı tanburadır adım
Göklere ağar feryadım
Pir Sultan'ımdır üstadım
Ben onun için inilerim

Nefes 4:

Erenler ceminde kırklar deminde
Kırklara baş oldu sıvandı Ali'm
Kırklar ile bile irfan deminde
Aşıkların rengine boyandı Ali'm

Pir Sultan'ım eydir Hakk Muhammed'e
Sahi yol var mıdır birlikten öte
Birliğe uymayan eğri sıfata
Ol nalet diye ilendi Ali'm

Nefes 5:

Kible tarafından bir yıldız doğdu
Şavkı onsekiz bin aleme vurdu
Münkirler müminin üstüne ağdı
Hocam hayırlısını yazsın kaleme

Pir Sultan'ım Kabe'ye varayım dersin
Varayım da hacı olayım dersin
Ben bu sırrın aslına ereyim dersin
Dolaşiver mürşidinin eteğine

Nefes 6

Bizim içtiğimiz dolu

Doluların dolusudur

Ummana dalıp çıkan

Erenlerin gemisidir

Koyun Baba didara bak

Mansur ipin boynuna tak

Nesimi oldu Hakk ile Hakk

Yüzdükleri derisidir

Nefes 7:

Sordum sarı çiğdeme

Senin benzin ne sarı

Ne sorarsın hey derviş

Hakk korkusu çekerim

Pir Sultan'ım erler ile

Hakk'ı söyler diller ile

Ak sakallı pirlere ile

Bunda da dervişler vardır

Ek 3: Gelin Yiyelim İçelim Adlı Nefes'in Notası

Gelin Yiyelim İçelim

Yöre: Haskova-Bulgaristan

♩ = 70 bpm

Kaynak: Hasan Asarlı
Derleyen: Murat Küçük
Notaya alan: Çiğdem Abda

Ge lin yi ye lim i çe lim Hü... saz.....
A lem ya ran ya ran l muş Hü... saz.....

Ge lin yi ye lim i çe lim Hü... saz.....
A lem ya ran ya ran ol muş Hü... saz.....

Bu gü.. zel lik ge çer bir gün ge çer bir gün Hü... saz.....
A lim sır rın a çar bir gün a çar bir gün Hü... saz.....

Bu gü zel lik ge çer bir gün ge çer bir gün Hü... saz.....
A lim sır rın a çar bir gün a çar bir gün Hü... saz.....

Ek 4: 1980'li yıllar. Kırcaali'nin Mestanlı İlçesi'ne bağlı Mandacı Köyü'nde Elmalı Baba Bektâşi Dergâhını ziyaret. Ortada saz çalan Zakir Birsefa, solunda Hasan Asarlı, yanında Mücevher Anabacı, Haskovo'nun Güveçler Köyü'nden bir grup Babai canla.

